

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

SARA VAQİF qızı HƏBİBLİ

Fransız dilinin tədrisində aşağı kurs tələbələrinə onlayn tədrisin təşkili yolları

Dil və ədəbiyyatın tədrisi metodikası və metodologiyası (fransız dili)

Magistr elmi dərəcəsi almaq üçün

təqdim edilmiş

DİSSERTASIYA

Elmi rəhbər: _____

V. E. Əskərov

Tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Bakı –2022

MÜNDƏRİCAT

Giriş	3
I FƏSİL	6
DİSTANT TƏHSİLİN YARANMA TARİXİ VƏ XARAKTERİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ.....	7
1.1 Distant təhsilin yaranma tarixi və onun xarakterik xüsusiyyətləri	7
1.2 Distant və ənənəvi təhsili bir-birindən fərqləndirən xarakterik xüsusiyyətlər.	
20	
II FƏSİL.....	30
DİSTANT TƏHSİLİN TƏŞKİLİ METODLARI VƏ PROQRAM TƏMİNATLARI	
30	
2.1 Distant təhsilin təşkilində istifadə olunan əsas model və metodların təsnifatı	30
2.2 Distant təhsil zamanı Microsoft Teams, Zoom və digər proqramlardan istifadənin üstünlükləri.....	40
2.3 Eksperimentin təşkili, aparılması və nəticələri	49
Nəticə	59
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYATIN SİYAHISI	62

Giriş

Tibor Navraksisin dediyi kimi “Hər kəsin keyfiyyətli və əhatəli təhsil, təlim və ömür boyu öyrənmə qaydasına şərait yaradan bacarıqları əldə etmək və saxlamaq cəmiyyətdə tam iştirak etmək və uğurla idarə etmək hüququ vardır”.

Mövzunun aktuallığı: Qloballaşmanın hazırkı dövründə və formalaşması mərhələsində ali təhsil sisteminin müasirləşdirilməsinə ehtiyac var. Ali təhsil müəssisələrinin qarşısında duran mühüm vəzifə Avropa və dünya əmək bazarlarının tələblərinə uyğun olaraq özünü inkişaf etdirməyə və özünü sübut etməyə qadir olan yüksək ixtisaslı mütəxəssisin hazırlanmasıdır. Müasir dünyada “ömür boyu öyrənmə” ehtiyacına böyük diqqət yetirildiyindən, gələcək mütəxəssis üçün peşəkar uğurun ilkin şərtinə çevrilən distant təhsilin tətbiqi vacib və aktualdır.

Dünyanın sürətlə inkişafı ərəfəsində ölkələr arasında iqtisadi və siyasi əlaqələrin genişlənməsi xarici dil tədrisini vacib edir. Bununla yanaşı texnologiya, elmin inkişafı bütün sahələrdə olduğu kimi bu sahədə tədqiqat işlərinin aparılmasını aktuallaşdırır. Müasir dövrdə dünyada mühüm əhəmiyyətə malik olan xarici dil tədrisi daim inkişafı tələb edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri : Bu gün qlobal şəbəkə və elmi-texniki tərəqqinin inkişafının təsiri altında hər hansı digər elmlər kimi pedaqogika da sürətlə dəyişir, yüksək perspektivli müasir tədris vəsaitləri kimi informasiya-kommunikasiya texnologiyalarına yönəlir. Tədqiqatın məqsədi müasir şəraitdə İKT (informasiya-kommunikasiya texnologiyaları) inkişafının xarici dilin tədrisini hansı şəkildə dəyişdirdiyini təhlil etməkdir. Tədqiqat zamanı belə qənaətə gəlirik ki, hazırda müəllimlərin vəzifəsi ən müasir texnologiyaların tətbiqi yolu ilə xarici dilin mənimsənilməsi prosesini intensivləşdirmək, hər bir tələbənin öyrənmə prosesində fəallığını asanlaşdırmaq və onlara imkan yaratmaqdır. Bu vəzifələrin həllinə kompüter proqramları və internet texnologiyaları kimi müasir tədris vasitələrindən istifadə, həmçinin distant təhsil kömək edir. Ümumilikdə təhsil prosesində informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) və xüsusilə də şəbəkə resurslarının tətbiqi

təhsilə çıxış imkanlarının genişlənməsinə, açıq təhsil sistemlərinin inkişafına və müasir mütəxəssislərin yeni ixtisas xüsusiyyətlərinin yaradılmasına gətirib çıxarır.

Tədqiqatın obyektı. Tədqiqatın obyektı distant təhsilin keçirilməsi zamanı istifadə olunan proqram təminatlarının üstünlüklərini araşdırmaqdan ibarətdir. Belə ki, tədqiqat zamanı bir sıra xüsusi proqramlara müraciət olunur və bu da uzaqdan təhsilin daha əlverişli hal almasına kömək etməklə yanaşı, eyni zamanda müəllim və tələbələr üçün dərslər daha məhsuldar və interaktiv keçirilməsinə şərait yaradır.

Tədqiqatın predmeti. Tədqiqatın predmeti müasir fransız dilinin distant və ya məsafədən təhsil formasında tədrisinin xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirməkdən yəni, müsbət və mənfi cəhətlərini araşdırmaq ibarətdir.

Tədqiqat işinin elmi yeniliyi. Distant təhsilin elə adından da görüldüyü kimi, Azərbaycan təhsil sistemində yeni bir prosesdir. Bunu istər universitetlərə istərsə də məktəblərə aid etmək olar. Bunun bariz nümunəsi son illər dünyada baş verən sanitar hadisələri – pandemiyanı göstərmək olar. Bu məqsədlə tədqiqat işinin aparılması nəzəri və praktiki cəhətdən olduqca əhəmiyyətlidir.

Tədqiqat işinin elmi əhəmiyyəti. Qloballaşma şəraitində distant təhsil müasir informasiya texnologiyalarından istifadə edərək təhsilənlərin ixtisasının artırılmasına şərait yaradır. Distant təhsilin meydana gəlməsi məsafədən təhsilin əlverişli hal almasına, harada olursa olsun hər bir tələbə və öyrənənin tədris prosesinə qoşulmasına köməklik göstərir. Bəzi tələbələr üçün distant təhsil daha məqsədəuyğundur, çünki distant təhsil sayəsində vaxt itkisi aradan qaldırılır. Hər yaşda olan və işləyən insanlar öz işlərini itirmək qorxusu olmadan tədris prosesinə rahatlıqla qoşula bilirlər. Tədris prosesinin distant formada təşkilinə müəllimin rolunun, tədrisin keyfiyyətinə nəzarət, təlimdə fərqli və müasir texnologiyalardan istifadə aid edilir. İlk növbədə fransız dilinin tədrisi zamanı onlayn tədrisin təşkili formaları, onun səciyyəvi xüsusiyyətlərinin, vasitələrinin ehtiva etdiyi məsələlərin nəzəri izahı baxımından dəyərləndirilir.

Müdafiəyə aşağıdakı müddəalar təqdim olunur:

- distant təhsilin səciyyəvi xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi;

- müqayisə olunan hər iki tədris forması arasındakı fərqli xüsusiyyətlərin müəyyənləşdirilməsi;
- distant təhsilin bu günə qədər keçdiyi inkişaf yollarının müəyyənləşdirilməsi;
- distant təhsil zamanı istifadə olunan metodların müəyyənləşdirilməsi;
- distant təhsil üçün müəyyən olunmuş proqram təminatlarının üstünlüklərinin müəyyənləşdirilməsi.

Mövzunun işlənmə dərəcəsi. Aparılan tədqiqat işinin mövzusu aktual olsa da indiyə kimi dissertasiya kimi işlənməmişdir. Buna görə də tədqiqatın araşdırılmasına ehtiyac duyulur. Mövzunun indiki dövr üçün olduqca aktual olması bunu tələb edir. Məhz bu səbəbdən də mövzunun araşdırılıb işlənməsi vacib sayılır.

Dissertasiyanın praktik əhəmiyyəti. Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, tədqiqat işinin nəticələrindən tədris prosesində, xarici dilin tədrisi zamanı müəllim və tələbənin qarşılıqlı əlaqəsini yaratmaq üçün istifadə oluna bilər. Və belə bir nəticəyə gəlirik ki, distant təhsil forması müəyyən səbəblərdən həyata keçirilməsi olduqca əlverişlidir.

Tədqiqatın işinin nəzəri və metodoloji bazası. Tədqiqatın elmi və metodoloji əsasını hadisə və proseslərin dərk olunması məqsədi ilə tədqiq olunan nəzəri müddəaların, metod və vasitələrin məcmusu təşkil edir.

Dissertasiyanın yazılışında müxtəlif dil materiallarından istifadə edilmişdir. Dissertasiyanın elmi aparatı zəngindir (40 adda ədəbiyyat), misal və nümunələrin seçimi üçün fransız, inglis və rus dilindən istifadə olunmuş mənbələr müxtəlif və rəngarəngdir. Araşdırmalar zamanı aşağıdakı metod və üsullardan istifadə edilmişdir:

- müqayisəli (kontrastiv) metod
- interaktiv metod

Tədqiqat işinin aprobeiası. Tədqiqat işinin bəzi müddəaları barədə xarici dillərin metodikası kafedrasının iclaslarında hesabat şəklində məruzələr edilmiş, işin

əsas nəticələri haqqında “Distant təhsilin inkişaf tarixi və səciyyəvi xüsusiyyətləri” adlı məqalə nəşr olunmuşdur.

Tədqiqatın strukturu. Tədqiqat işi giriş, iki fəsil, eksperiment, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

Tədqiqat işinin giriş hissəsində seçilən mövzunun aktuallığı, tədqiqatın elmi yeniliyi, məqsəd və vəzifələri, tədqiqatın obyekt və predmeti, nəzəri və praktik əhəmiyyəti göstərilmiş, müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar əks olunmuşdur. Həmçinin giriş hissəsində tədqiqat işinin aprobeasiyası və strukturu barədə məlumat verilmişdir.

Tədqiqat işinin “Distant təhsilin yaranma tarixi və xarakterik xüsusiyyətləri” adlanan birinci fəslə iki yarım fəsildən ibarətdir. Birinci yarım fəsildə distant təhsilin meydana gəlməsi, keçdiyi inkişaf mərhələləri və dövrləri, eyni zamanda distant təhsilin xarakterik xüsusiyyətləri, yəni tədris zamanı müəllim və tələbələrin qarşılaşdığı müsbət və mənfi tərəfləri barədə məlumat qeyd olunmuşdur. İkinci yarım fəsildə isə distant təhsil və ənənəvi təhsil arasında olan oxşar və fərqli cəhətlərdən bəhs edilmişdir.

Dissertasiya işinin ikinci fəslə “Distant təhsilin təşkili metodları və proqram təminatları” adlı ikinci fəsildə distant təhsil üçün irəli sürülən metod və modellər əks olunmuşdur. İkinci fəslin birinci yarım fəslində distant təhsilin tədris prosesində səsmərəli təşkili üçün qeyd olunmuş metod və vasitələr, modellər barədə məlumat göstərilmişdir. İkinci yarım fəsildə isə distant təhsilin onlayn platformasının təşkili üçün qeyd olunmuş proqram təminatları barədə informasiya verilmişdir. Distant təhsilin təşkili üçün istifadə olunan əsas proqramlar haqqında geniş şəkildə bu yarım fəsildə əks olunmuşdur.

İkinci fəslin üçüncü yarım fəslində eksperimentin təşkili, aparılması və nəticələri verilmişdir. Eksperiment distant təhsil formasında təşkil olunmuşdur, tədris prosesi “Microsoft Teams” proqramı vasitəsilə icra olunmuşdur.

Nəticə hissə ən sonda verilmişdir, burada ümumi dissertasiya sonrası gəlinən qənaət qeyd edilmişdir.

Tədqiqat işinin sonunda isə istifadə olunmuş elmi və bədii ədəbiyyat siyahısı əlavə edilmiş, nümunə gətirilən sitatlar verilmişdir.

I FƏSİL.

DİSTANT TƏHSİLİN YARANMA TARİXİ VƏ XARAKTERİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

1.1 Distant təhsilin yaranma tarixi və onun xarakterik xüsusiyyətləri.

Distant və ya məsafədən təhsil kommunikasiyanın bir növü olub müəllim ilə tələbənin informasiya texnologiyasından istifadə edərək məsafədən qarşılıqlı şəkildə informasiya mübadiləsi edərək həyata keçirilən təhsil formasıdır. İnformasiyanın emalı və ötürülməsi sahəsində baş verən dəyişikliklərlə əlaqədar olaraq A.İ. Rakitov cəmiyyətin inkişafında əhəmiyyətli dəyişikliklərlə və informasiya sferasında münasibətlərin yeni mərhələsinə keçidlə bilavasitə bağlı olan beş informasiya inqilabını müəyyən edir [8]. Distant təhsilin inkişaf mərhələlərini başa düşmək üçün onlardan dördünü nəzərdən keçirəcəyik. Birinci inqilab dilin tətbiqi. Yazının ixtirası alimlər tərəfindən ikinci inkişaf inqilabı kimi qiymətləndirilir. Bununla belə yazı ixtirası birinci inqilab kimi qeydə alınır.

X əsrin ortalarından etibarən ikinci informasiya inqilabına səbəb olan yazının ixtirası ilə bərabər məlumatın ötürülməsinə və saxlanmasına xitmət edən kitab çapı icad edildi. Üçüncü informasiya inqilabı elektrik, telefon radio və televiziyanın yaranması ilə əlaqələndirilir. Dördüncü informasiya inqilabı kompüter texnologiyasının yaranması ilə bağlıdır. Bu mərhələni təsvir edən A.İ. Rakitov insan cəmiyyətinin inkişafına töhfə verən transkommunikasiya şəbəkələrinin sürətli artımını qeyd edir [3].

Bütün bunları nəzərə alaraq distant təhsildən danışarkən onun yaranma tarixindən və inkişaf yolundan başlamaq olar. Ümünilikdə distant təhsil dedikdə ilk ağıla gələn e-təhsil və internet olur. Distant təhsillə bağlı ilkin fikirlər pedoqogika elminin atası sayılan Yan Amos Komenskinin 1633-1638-ci illərdə yazdığı “Böyük didaktika” əsərində qeydə alınmışdır. Lakin əslində bu terminin arxasında çox uzun tarix dayanır. Və bu tarix isə özü 3 əsrə bölünür. Gəlin bu tədrisin tarixini nəzərdən keçirək.

Distant təhsildə 1-ci era: Poçt vasitəsi ilə distant təhsil və ya məktublaşma.

İlk distant tədris 1978-ci ildə Caleb Filips tərəfindən təklif edilmişdir. Calef Filips “Boston” qazetinin vasitəçiliyi ilə gizli elanlar şəkilində özəl yazışma kursları haqqında məqalə dərc etdirmişdir. Və beləliklə distant təhsil və ya məsafədən təhsilin ilk rüşeymləri ortaya atılır. Poçt vasitəsi ilə olan distant təhsil müəyyən vaxt aralığı ərzində yeni dərs vəsaiti poçtla təhsil alanın ünvanına çatdırılırdı. Və bir növ bu üsulu qiyabi kursda adlandırmaq olar[10].

Bu üsul getdikcə təsirini göstərir və Birləşmiş Krallıqda İsaak Pitman XIX əsrin 40-cı illərində sürətli yazı metodikasını dərslərini təmənasız poçt xidməti vasitəsilə tələbələrinə göndərir. Və o bu metod ilə təhsilin irqindən cinsindən aslı olmayaraq hər kəsə əlçatan olaraq cəmiyyətin inkişafına təsirini vurğuluyurdu.

XIX əsrin 70-ci illərində artıq Amerikadada distant təhsil meydana gəlməyə başladı. 1892-ci ildə Amerikada “Poçt vasitəsi ilə distant təhsil”in atası sayılan Vilyam Reyni Harper Çikaqo universitetində ilk dəfə distant təhsil mərkəzini açır.

Bir neçə əsr boyunca yazışma şəklində daha açıq desək məktublaşaraq təhsil almaq distant tədris üçün bir norma olaraq qalırdı. 1840-cı ildə Siir İsaak Pitman tərəfindən “stenografiya” üsulu icad olunur. Və o qiyabi təhsil fikrini irəli sürür. 1850-ci ildə London universiteti yazışaraq və məktublaşaraq yəni poçt vasitəsi ilə əldə edilən diplomu tanıyan ilk universitet olur. 1873-cü ildə Amerikada Anna Ticknor tərəfindən “Evdə Təhsilin Təşviq Cəmiyyəti” qurulur. Bu cəmiyyət əsasən qadınlardan ibarət olan auditoriyaya yönəlmiş bir məktəb idi. Yəni poçtla uzaqdan təhsil almaq istəyən qadınlar üçün nəzərdə tutulmuşdu.

Lakin bu metodunda özünə məxsus çətinlik və çatışmazlıqları mövcud olmuşdur. Belə ki, uzaq məsafəyə göndərilən vəsait vaxt itkisinə və eyni zamanda itmə hallarına da gətirib çıxarda bilirdi. Bu öyrənmə rejimində qarşılıqlı əlaqə yaratmaq real şəkildə çətin idi.

Distant təhsildə 2-ci era: televiziya və radio vasitəsilə həyata keçirilən distant təhsil.

Maarifləndirmə xüsusiyyətinə malik rabitə və telekommunikasiya vasitəsi olan radio və televiziya distant və ya məsafədən təhsildə yazışma ərafəsinə son qoyur. Bu üsul ilə təhsil alan evdə televiziya və ya radio qarşısında oturaraq yeni dərslə tanış olur. Yəni televiziya və ya radio vasitəsi ilə müxtəlif sahələr üzrə xüsusi verliş və proqramlar hazırlana bilər ki, təhsil alan bu yolla həmin mühazirəni dinləyə bilər. Radio vasitəsi ilə ilk distant təhsil 1922-ci ildə Pensilvaniya universitetində baş tutur. 1934-cü ildə isə dünyada ilk təhsil üzrə radio kanalı Avoya universitetində fəaliyyətə başlayır və hal-hazırda fəaliyyətini davam etdirir.

1948-ci ildə amerikalı Con Vilskon NBC stansiyası ilə kollec səviyyəsində radio vasitəsilə dərslər keçmək üçün qüvvələrini birləşdirir. 5 il sonra, 1953-cü ildə Hyuston universiteti televiziya ilə yayımlanan ilk dərslərini keçir.

1969-cu ildə Böyük Britaniyada Açıq Universitet yaradılmışdır. Təhsil prosesinin effektivliyini artırmaq üçün universitet xüsusi olaraq distant təhsil üçün nəzərdə tutulmuş müxtəlif vəsaitlər hazırlayır. Müəllimlərin tələbələrlə qarşılıqlı əlaqəsi radio və televiziya proqramları vasitəsi ilə həyata keçirilirdi. Və hətta bu dərslər materialları audio kasetlərdə köçürülürdü. Telefonun ixtirası ilə artıq tələbə və müəllim arasında birbaşa əlaqə mümkün oldu. Bu müəllim və tələbə arasında sürətli məlumat mübadiləsinə, müzakirələrin aparılmasına və məsləhətləşmənin həyata keçirilməsinə imkan yaratdı.

Distant təhsildə 3-cü era: İnternet inqilabı

Distant təhsil sisteminin inkişafı informasiya mübadiləsinin getdikcə artan sürəti ilə bağlıdır. Poçt mesajının mobilliyi distant təhsilin təşkilinin formalaşmasına səbəb oldu.

Beleliklə, inkişaf yolunda son mərhələ internet vasitəsilə həyata keçirilən təhsil forması distant və ya məsafədən təhsil forması olur. İnternetin ixtirası bəşəriyyətin inkişafında yeni mərhələyə keçidə səbəb oldu. Hal-hazırda internet müəllim və tələbə arasında mühüm qarşılıqlı əlaqə vasitəsidir, təkcə distant təhsilə deyil, həm də ənənəvi təhsilə təsir edən yeni texnologiyalar yaranır. Dünyada internet təhsilin inkişafı üçün yeni imkanlar yaradır. Bu era texnologiyanın inkişafı ilə meydana gəlmişdir xüsusilə də internetin dünyanın istənilən nöqtəsinə simsiz rabitə ilə qoşula bilməsi distant təhsildə yeni sferanın açılmasına gətirib çıxardı. Hələ 1999-cu ildə ağıllı lövhə, e-kollec və hətta smartThinking vasitəsilə distant təhsil həyata keçirilir. Bununlada texnologiya inkişaf edərək bu sahədə öz təsirini göstərir inkişafına təkan verir. Bir sıra onlayn platformada həyata keçiriləcək proqram və vasitələr yaradılır və yaradılmaqdadır. Distant təhsil konsepsiyası tarix boyu eyni qalsa da dəyişən sadəcə kommunikasiya kanalları olub[3].

Distant təhsilin inkişafındakı bu tarixi mərhələləri vurğulayaraq, aşağıdakı mühüm halları qeyd etmək lazımdır.

Birincisi, yeni mərhələyə (nəsilə) keçid yeni texniki imkanlarla bağlıdır. İkincisi, təhsil formalarında əhəmiyyətli dəyişikliklər baş verdi, yəni:

- radio və video kurslar meydana çıxdı;
- televiziya maarifləndirici proqramlar meydana çıxdı (sonralar kanallar);
- təhsil prosesində iştirakçıların qarşılıqlı əlaqəsinin xarakteri dəyişdi (görmə və eşitmə məlumatlarını əldə etmək üçün hissələrdən istifadə etmək mümkün idi) E-poçt tələbələr və müəllimlər arasında məlumat mübadiləsi üçün istifadə olunur. Elektron poçtun imkanlarından təhsil prosesi iştirakçılarının əksəriyyəti geniş istifadə edir. Bu ünsiyyət növü öyrənənlərə və pedaqoqlara məsafədən asılı olmamağa və elektron

məktublara tez cavab verməyə imkan verir. Bütün təhsil məlumatları FTP serverlərində saxlanıla bilər. Lazım gələrsə, tələbə materialı yükləyə bilər, lakin bunun üçün müvafiq proqram təminatı tələb olunur. Poçt siyahıları və forumlar müəllimlər tərəfindən qrup müzakirələri təşkil etmək üçün istifadə edilə bilər. İnternet resursları distant təhsilin inkişafına töhfə verir və qlobal şəbəkə məlumat bazasına onlayn çıxışı təmin edir ki, bu da tədris məkanının qloballaşmasına töhfə verir. Bununla belə, yeni texnologiyalar təhsil prosesinin iştirakçılarından İnternetin informasiya resurslarından istifadə edərək, fənlər üzrə lazımı məlumatları tez və səmərəli tapmaq üçün şəbəkədə naviqasiya etməyi tələb edir. Müasir distant təhsildə elektron formada çap məhsulları ilə tamamlanan virtual təlim texnologiyasından istifadə olunur ki, bu da təhsilin daha yüksək keyfiyyətini təmin edir. Qlobal informasiya məkanında müntəzəm və distant təhsil arasında sərhəd getdikcə daha çox insan öz biliklərini təkmilləşdirmək üçün İnternetə müraciət edir. İndiki vaxtda internetdə demək olar ki, müxtəlif fənlər üzrə istənilən informasiyaya rast gəlmək olar ki, bu da tələbələrin hərtərəfli inkişafına xidmət edir.

Araşdırmalara görə 1994-1998-ci illər arasında distant təhsil proqramlarının sayı 71% artıb.

COVID-19 pandemiyası, təhsil prosesinin dinamikasına iz qoyulması da daxil olmaqla həyatımızın bütün sahələrinə böyük dəyişikliklər etdi. Özünü təcrid etmə zərurəti və koronavirus infeksiyasının yayılmasının azaldılması üçün tədbirlərə riayət olunması təhsil sistemində yan ötmədi. Təhsil proqramının müxtəlif aspektlərinin, o cümlədən mühazirələrin, seminarların, tələbələrin biliyinin davamlı monitorinqinin və buraxılış imtahanlarının həyata keçirilməsində distant təhsilin geniş tətbiqinə şərait yaratdı[17].

Hər bir sahənin müsbət və mənfi tərəfləri olduğu kimi distant və ya məsafədən təhsilində bu tərəfləri var. Distant təhsilin müxtəlif vasitələri sayəsində tələbələrin öz komandalарının ayrılmaz hissəsi kimi hiss etdikləri yeni tədris mühiti yaradılır ki, bu da onların təhsilə həvəsini artırır. Gəlin bu müəyyən mənfi cəhətlərlə tanış olaq.

Distant təhsil sinxron və asinxron formatda həyata keçirilə bilər [22;23]. Sinxron formata nümunə olaraq müəllim və tələbə real vaxtda ünsiyyət qurmasına imkan verən telekonferans proqramı (məsələn, Zoom, Komandalar və s.) vasitəsilə həyata keçirilir. Başqa bir seçim veb-çat çərçivəsində, məsələn, Skype proqramında fərdi məsləhətləşmələr aparmaqdır.

Sinxron təlim formatının üstünlüyü təhsil prosesində sosial iştirak hissi mümkünlüyüdür. Daha sonra mühazirənin video deofili onlayn sistemə yüklənməsi və yenidən baxıla bilməsi onun üstün cəhətlərindədir. Və belə olan təqdirdə dərstdə iştirak edə bilməyən tələbə belə bu zaman keçirilən mövzudan dala qalmır və həmin video vasitəsilə yeni dərslə tanış olma imkanı qazanır. Lakin distant tədrisin əksinə ənənəvi tədrisdə belə bir imkan yoxdur. Daha əvvəl deyildiyi kimi işləyən tələbə üçün bu metod olduqca əlverişli sayılır.

Distant təhsilin səciyyəvi xüsusiyyətlərinə toxunarkən müsbət cəhətlərindən danışmaq yerinə düşür. Belə ki, distant və ya məsafədən təhsilin bir sıra sahələr üzrə üstünlüklərini qeyd edə bilərik məsələn; iqtisadi, ekoloji, psixoloji baxımdan müxtəlif aspektərə cüzi və ya çox müsbət toxunuşları mövcüddür.

Hətta ən mühüm üstünlüklərindən biri fiziki qüsürü olan tələbələr üçün distant təhsil daha uyğun tədris üsülüdür. Nəticə etibarlı ilə fiziki qüsürlü insanların cəmiyyətlə bərabərhüquqlu ali təhsil almalı bacarıq və vərdislərə yiyələnə bilərlər. Belə insanlar üçün ənənəvi şəraitdə keçirilən tədris müəyyən səbəblərdən çətinlik yarada bilər. Distant təhsil bu problemləri aradan qaldırır.

Asinxron təlim formatına onlayn forumda təhsil məsələlərinin müzakirəsi, e-poçt və mətn messengerləri (WhatsApp) vasitəsilə mesaj və fayl mübadiləsi daxildir. Bundan əlavə, tələbənin fərqli xarakterli təhsil resurslarını özündə birləşdirən bir sıra təqdimat proqramları və digər vasitələr var: PowerPoint, video kliplər, kompüter animasiyaları, müstəqil iş üçün istifadə olunan interaktiv proqramlar. Bütövlükdə bütün bu vasitələr təlim biliklərin mənimsənilməsi üçün effektiv vasitədir. Onlayn təlimin texniki və maliyyə aspektləri, təhsil proqramının məqsədlərinin həyata keçirilməsində rolu da daxil

olmaqla, təqribən iki kateqoriyaya bölünə bilən ənənəvi tədris forması ilə müqayisədə bir sıra üstünlüklərə malikdir. Ümumilikdə bilik əldə etmək üçün distant təhsil effektiv vasitədir.[20]

Aşkar üstünlüklərdən biri distant təhsilin əsas cəhəti onun tələbə üçün əlverişli olması və onun gündəlik iş rejiminə asanlıqla uyğunlaşmasıdır. Təlimçinin hazırladığı tədris materialları həftənin 7 günü, 24 saat onlayn olaraq mövcuddur. Buna görə də, İnternet bağlantısı olduğu təqdirdə onlarla iş istənilən vaxt və istənilən yerdən çevik bir cədvəl üzrə aparıla bilər. Üstəlik, fərdi təlim proqramları müxtəlif formalarda ola bilər. Məsələn, tədris materialları bəzən smartfon tətbiqlərdə dinləmək üçün audio fayllar (podkastlar, MP3 faylları) şəklində hazırlanır və bu halda tədris digər gündəlik fəaliyyət növləri ilə paralel olaraq həyata keçirilə bilər, məsələn parkda gəzərkən, idman edərkən və ya ictimai nəqliyyatda belə. Təhsil müəssisələri icarə haqqına, elektrik enerjisinə və bahalı texnikaya qənaət edə bilirlər, çünki dərslər üçün əlavə otaqlara və kompüterlərə ehtiyac yaranmır.

Distant təhsil ilə dərslərin yerini və vaxtını sərbəst seçmək imkanı maddi üstünlüklər yaradır. Tədrisin məsafədən həyata keçirilməsi, tələbənin yaşadığı yerdə də mümkün olduğu üçün, nəqliyyat, yemək və s. xərclərini azaldır. Bundan əlavə dərslərin cədvəlinin sərbəst seçimi, işləyən tələbələr üçün əlavə imkanlar yaradır. Bu şərtlər nəzərə alınmaqla, ümumiyyətlə distant təhsil ənənəvi təhsil forması ilə müqayisədə tələbənin və ya ailəsinin büdcəsi üçün daha ucuz başa gəlir. Əlavə olaraq, distant təhsilin tələbələrin kompüter bacarıqlarının inkişafına təkan verdiyini də qeyd edə bilərik. Kompüter proqramları ilə iş təcrübəsi peşəkar nöqtəyi-nəzərdən dəyərlidir və mütəxəssisin şəxsi tərcümeyi-halına daxil edilə bilər. Universitet üçün distant təhsil texniki cəhətdən əlverişli və iqtisadi cəhətdən sərfəli təhsil fəaliyyət növüdür[14]. Bir tədris proqramı tam hazırlandıqdan sonra onu yeniləmək, əlavə materialları, imtahan suallarını və s. daxil etmək asandır. Bununla yanaşı distant və ya məsafədən təhsil zamanı artıq kağız israfının qarşısı alınır belə ki, elektron jurnal, elektron dərslər vəsaitləri buna və bu da öz növbəsində ekologiyaya təsir göstərən amillərdəndir. Və hətta əgər

təhsil distant deyil ənənəvi dərş şəraitində aparılırsa bu zaman elektron vəsaitlərdən istifadə məqsədə uyğundur.

Mənfi və müsbət cəhətlərdən danışarkən onuda qeyd etməliyik ki, bir çox tələbə utancaqlıq, auditoriyada diqqət çəkmək istəmədikləri, auditoriya qarşısında çıxış etmək qorxusu və ya cahil görünməkdən qorxduqları üçün sual verməkdən çəkinirlər. Distant təhsillə bu problem aradan qalxır, çünki suallar müəllimə şəxsən elektron poçt və ya mətn mesajlaşma vasitəsi ilə ünvanlana bilər.

Nəhayət, distant təhsilin ənənəvi proqramdan daha bir fərqi tələbənin virtual təhsil mühitinin imkanlarından fəal istifadəsinə diqqət yetirməsidir. Ənənəvi tədris formatı passiv xarakter daşıyır - müəllim mühazirə və seminarlar zamanı ötürdüyü bilik mənbəyi kimi çıxış edir, tələbənin rolu isə alınan məlumatları yadda saxlamaqdır. Bu baxımdan distant təhsil məzmun baxımından daha aktivdir. Tədris materiallarına əlavə olaraq, tələbə problemləli xarakterli suallar alır ki, bu da yalnız özünü idarə etmək və keçmiş materialın konsolidasiyası üçün deyil, həm də müəyyən bir problemi həll etmək üçün nəzəri biliklərdən istifadə etmək bacarıqlarını əldə etmək üçün lazımdır. Bundan əlavə, tədris materiallarında adətən jurnallar və kitablar, müəyyən elmi sahə üzrə nümunələrin elektron kolleksiyaları, mühazirə səslərinin qeyd olunduğu audiofayllara keçidlər və sair daxil olmaqla faydalı informasiya resurslarına keçidlər var. Tələbə informasiyanın aktiv axtarışında və onun emalı sahəsində təcrübə qazanır. Bu bacarıqlar universiteti bitirdikdən sonra fəaliyyət prosesində tələb olunacaq, mütəxəsisə internetdən lazımi məlumatları vaxtında almağa və peşəkar biliklərini artırmağa imkan verəcəkdir. Fəal təlimin mühüm elementi həm də onlayn forumlar, söhbətlər, fərdi mətn mesajları və s. formatında tədris materiallarının müzakirəsidir. Sonuncu fikir mübadiləsini, arqumentləri və məlumat mənbələrini təmin edir ki, bu da təlim prosesini daha interaktiv və dinamik edir.

Psixoloqların fikrincə, distant təhsil ənənəvi təhsil forması ilə müqayisədə daha çox məlumatı mənimsəyir [15;28]. Səbəb isə çətinlik yaradan tədris materialına təkrar müraciətin olması uzunmüddətli yaddaşa əlavə məlumatların ötürülməsinə gətirib

çıxarmasıdır. Fərdiləşdirilmiş öyrənmə həm də mövzunun daha dərinə dərk edilməsinə kömək edir. Sınıfdə ənənəvi dərs formasında müəllimin materialın təqdimat səviyyəsi ayrı-ayrı tələbələrə deyil, bütövlükdə qrupunun müzakirəsinə hazırlığı və iştirak dərəcəsi ilə müəyyən edilir. Mövzunun müzakirəsi hər bir tələbə üçün fərdi olan alınan məlumatın işlənməsi üçün tələb olunan vaxtla deyil, dərs üçün ayrılan vaxtla məhdudlaşır. Nəticədə müəllimin materialı izah etməsi bəzi tələbələr üçün çox sürətli, bəziləri üçün isə ləng ola bilər. Distant və ya məsafədən təhsil bu vəziyyəti kökündən dəyişir. Tədris prosesi bir neçə elementdən ibarət dövrdə baş verir:

1. Tədris materialına baxmaq;
2. Alınan məlumatı başa düşmək üçün lazım olan zaman kəsiyi;
3. Ən çətin fraqmentlərə diqqət yetirməklə tədris materialına təkrar qayıdış;
4. Yeni məlumatın tələbənin əsas bilikləri və onun əvvəlki təcrübəsi ilə inteqrasiyası [14].

Biliklərin sonrakı möhkəmlənməsi onlayn ünsiyyət prosesində tədris materialının digər tələbələrə izah edilməsi ilə baş verir. Bu yolla əldə edilən biliklər tələbənin özünün təlim prosesində fəal səyləri nəticəsində əldə edildiyi üçün daha uzun zaman yaddaşda qalmaq imkanına malikdir.

Psixoloji maneələrə görə distant təhsil çətin ola bilər [26]. Tələbənin özü dərs cədvəlini planlaşdırdığı halda, hər zaman onları sabaha (daha sonra yetişmək üçün) təxirə salmaq üçün böyük bir istək olur, bir növ rahatlıq hissi bu gün qalsın sabah və ya digər gün xüsusən də bunun üçün əsaslı səbəblər varsa, məsələn, təhsillə işi, ailə məsuliyyətləri ilə birləşdirmək və s. Nəticədə tədris planı ayrılmış vaxt ərzində lazımı həcmdə mənimsənilmir.

Distant təhsilin digər mənfi cəhəti sosial təcridin təsiridir. Virtual yazışma universitetdə tələbə yoldaşları ilə canlı ünsiyyətə bərabər deyil, ona görə də uzun müddət ərzində təhsil tamamilə uzaqdan həyata keçirildikdə tənhalıq və depressiya hissləri oyadır. Tələbə yoldaşları ilə qrup işlərində əməkdaşlıq etməyə kollektivlə işləmək bacarığının formalaşdırılmasına mənfi təsir göstərir. Bunun bariz nümunəsi

pandemiya şəraitində özünü təcrid halları idi ki, artıq tələbələr əyani təhsilin tezliklə açılmasını tələb edirdi. Uzun müddət öz qrup yoldaşlarından ayrı qalmaq asudə vaxtlarının birgə həyata keçməməsi müəyyən psixoloji vəziyyətlərə gətirib çıxarırdı. Distant təhsilin əsas problemi müasir texnologiyaların öyrənmə vasitəsi olmasıdır, ona görə də təhsil məqsədinə uyğun olan vasitələri seçmək vacibdir. Bununla belə, hazırda distant təhsilin ən son texnologiyaya uyğunlaşdırılmağa çalışıldığı bir tendensiya var. Effektiv təlim üçün xüsusi hazırlanmış pedaqoji kollektivin, maddi-texniki vasitələrin, metodik bazanın olması zəruridir. Digər problem müxtəlif ölkələrin informasiya və texniki dəstəyin qeyri-bərabərliyi ilə bağlıdır.

Müəllim mövqeyindən ənənəvi təhsildən distant proqrama keçid əksər hallarda asan deyil [4]. Belə ki, müəllim və ya tələbənin kompüter və texnologifayadan istifadə bacarığı olmadığı halda çətinliklərlə üzləşirlər. Onların bir çoxu Microsoft Word və PowerPoint kimi əsas proqramlardan istifadə edə bilmir və buna görə də fayllarını idarə edə bilmir. Bundan əlavə, əksər tələbələr kompüter problemlərini həll etməkdə çətinlik çəkirlər. Sadəcə olaraq, onların bu sahədə heç bir məlumatı yoxdur. Bununla belə, onlayn təhsil almaq üçün texnologiya sahəsində biliyə sahib olmaq şərtidir. Bu, tələbələrə ev tapşırıqlarını və dərslərini mütəşəkkil şəkildə çətinlik çəkmədən idarə etməyə imkan verir.

Tədrisin mükəmməlliyi kurikulumun kontekstindən çox asılıdır, ona görə də ənənəvi proqramda tədrisdə mükəmməllik avtomatik olaraq distant təhsildə yüksək peşəkarlığa zəmanət vermir. Yeni təhsil formasına keçid tez-tez bir müəllim kimi videoya yenidən baxılması və illər ərzində formalaşmış tədris üslubunun köklü dəyişməsi ilə əlaqələndirilir. Əvvəllər yığılmış pedaqoji təcrübə ilə tədris prosesinin təşkili üçün yeni tələblər arasındakı dissonans mənfi fon yarada bilər, müəllimin öz vəzifələrini yerinə yetirməkdə motivasiyasını azalda bilər [22]. Distant təhsilin təşkili ilkin mərhələdə lazımi infrastrukturun yaradılması üçün maliyyə investisiyaları və təşkilati səylər tələb edir. Kompüter avadanlığı, proqram təminatı almaq, server və kompüter laboratoriyaları üçün yer ayırmaq və xidmət təşkil etmək lazımdır. Fikirləri

ümumiləşdirsək deyə bilərik ki, bütün bunlar üçün texniki dəstəyin olması vacibdir. Müəllim və tələbələr tədris prosesində kompüter proqramlarından istifadə üzrə hazırlıq kursu keçməlidirlər. Distant təhsil, öz xüsusiyyətlərinə görə, təhsil proqramının bütün elementləri ilə istifadə edilə bilməz. Buna misal olaraq laboratoriya işlərini yerinə yetirmək üçün, praktiki bacarıqların və ya ünsiyyət bacarıqlarının əldə edilməsini göstərmək olar.

Digər bir çətinlik isə distant təhsil zamanı internet bağlantısının kəsilməsi hallarıdır ki, bu imtahan zamanı şəffaflığı aradan qaldırır. Və hətta dərs zamanı tələbə sayının çox olması dərsin gedişatına təsir edir. Dərs zamanı səs-küy hallarının olması, internetin zəifləməsi, müəllim tərəfindən idarəetmənin çətinləşməsinə gətirir çıxarır. . Əsasən birləşmə halında keçirilən dərslər zamanı bu kimi vəziyyət müşayət olunur . Tələbələrin monitor arxasından bir-birini dinləməsi halları daha çox baş verir.

Daha bir mənfi cəhəti isə müəllim və tələbənin uzunmüddətli kompüter və texnologiyasından istifadəsi səbəbindən sağlamlıq problemləri ilə üzləşməsi halları baş verir. Bu səbəbdən xüsusən daha həssas təbəqəyə aid olan müəllimlər üçün ənənəvi təhsil daha çox arzu olunur. Kompüter və ya digər bu kimi cihazlarda uzunmüddətli vaxt keçirmək vizual yorğunluğa, pis duruşlara və ya digər fiziki problemlərə səbəb ola bilər ki, bu da tələbələrə mənfi təsir edə bilər.

Hazırda təhsil ölkənin inkişafına, sosial və iqtisadi sahədə problemlərin həllinə töhfə verən xidmət kimi qiymətləndirilir. Qloballaşma prosesləri və iqtisadi rəqabət ölkələr arasında texnoloji və elmi sahələrdə rəqabətə səbəb olur. Bütün dünyada çoxlu sayda təhsil müəssisələrinin yaranması və tələbələrin sayının artması bununla izah olunur.

S.Şlyaxtina yazır: “Yaxın illərdə dünyanın bütün ölkələrində distant təhsilin inkişafı problemi bazar iqtisadiyyatının bu kifayət qədər sərfəli segmentində rəqabətin artması ilə əlaqələndiriləcək, çünki distant təhsil xeyli az maddi xərc tələb edir.

Təhsilin qloballaşması istiqamətində mövcud tendensiya ilə əlaqədar olaraq distant təhsil xüsusi əhəmiyyət kəsb edir [19].... Milli, mədəni və dini xarakterli

maneələrin aradan qaldırılması, beynəlxalq əməkdaşlığın genişləndirilməsi, tələbə və müəllimlərin mobilliyinin artırılması günümüzün reallıqlarıdır. Qlobal miqyasda mütəxəssislər üçün təlim sisteminin inkişafı böyük bir universitet qrupunu müxtəlif ölkələrdən olan tələbələr üçün innovativ onlayn təhsil proqramının həyata keçirilməsini təmin edən beynəlxalq konsorsiuma birləşdirəcək vahid virtual təhsil məkanının yaradılmasına doğru gedir. [20, 21]. Bu layihə aparıcı ekspertlərin bilik və təcrübəsini birləşdirəcək, ən yaxşı təhsil resurslarına pulsuz çıxışı təmin edəcək, kurikulumu vahid standartları tətbiq edəcək və onu müasir standartlara uyğunlaşdıracaq. müasir şəraitdə səhiyyə sistemlərinin ehtiyacları -kanlarına uyğunlaşdırılmış çevik sistem təklif olunur [7, 13]. Distant təhsilin inkişafı təhsilin keyfiyyətini kökündən dəyişəcək və onu daha əlçatan edəcək, o cümlədən əhalinin aztəminatlı təbəqələrindən olan tələbələr üçün.

Distant təhsilin digər mənfi cəhəti sosial izolyasiyanın təsiridir. Yəni canlı ünsiyyətin sıfıra enməsi. Virtual yazışma universitetdə sinif yoldaşları və müəllimləri ilə canlı ünsiyyətin yerini vermir, ona görə də uzun müddət tədris tamamilə uzaqdan həyata keçirildikdə tənhalıq və depressiya hissləri oyadır. Bu halda distant təhsilin aparılması əksər hallarda asan olmur [10, 22]. Tədris mükəmməlliyi kurikulumun kontekstindən çox asılıdır, ona görə də ənənəvi kurikulumda tədrisdə mükəmməllik avtomatik olaraq distant təhsildə yüksək peşəkarlığa zəmanət vermir. Yeni təhsil formasına keçid tez-tez müəllim rolunun yenidən nəzərdən keçirilməsi və illər ərzində formalaşmış tədris üslubunda kardinal dəyişikliklə əlaqələndirilir. Əvvəllər toplanmış pedaqoji təcrübə ilə tədris prosesinin təşkili üçün yeni tələblər arasındakı dissonans mənfi fon yarada bilər, müəllimin öz vəzifələrini yerinə yetirmək üçün motivasiyasını azalda bilər [22]. Distant təhsilin təşkili ilkin mərhələdə lazımi infrastrukturun yaradılması üçün maliyyə investisiyaları və təşkilati səylər tələb edir. Kompüter avadanlığı, proqram təminatı almaq, server və kompüter laboratoriyaları üçün yerlər ayırmaq, texniki dəstək xidmətini təşkil etmək lazımdır. Müəllimlər və tələbələr tədris prosesində kompüter proqramlarından istifadə üzrə hazırlıq kursundan keçməlidirlər. Distant təhsil öz

spesifikliyinə görə təhsil proqramının bütün elementlərinə münasibətdə, məsələn, laboratoriya işlərini yerinə yetirmək, biliklərə yiyələnmək üçün istifadə edilə bilməz.

Bütün bunları nəzərə alaraq distant təhsilin üstünlükləri kimi çeviklik, modulluluq, keyfiyyətə nəzarət, müasir texnologiyadan istifadə onun xüsusiyyətlərinə daxildir. Distant və ya məsafədən tədris təhsil almaq imkanı olmuyanlar üçün çıxış yolu kimi əvəzəlməzdir. Əslində kompüter texnologiyası distant təhsil proqramlarında texniki vasitədən başqa bir şey deyil, necə ki, mühazirə slaydları və ya təbaşir və lövhə ənənəvi formatda tədris üçün bir alətdir. Bacarıqlı mütəxəssis hazırlamaq üçün mövcud resurslardan və vasitələrdən nə dərəcədə səmərəli istifadə olunması müəllimlərin həvəs və səriştəsindən, daha geniş mənada isə universitetdə hökm sürən təhsil mühitinin standartlarından asılıdır. Tədris təcrübəsinin daha da təkmilləşdirilməsi, şübhəsiz ki, təhsil proqramının məqsədlərinin həyata keçirilməsində distant təhsilin imkanlarını daha dolğun üzə çıxarmağa imkan verəcəkdir.

Beləliklə, distant təhsilin müsbət cəhətləri bunlardır;

1. Distant təhsil proqramları ənənəvi formada aparılan dərslərdən daha ucuzdur. Təhsil müəssisələri icarə haqqına, elektrik enerjisinə və bahalı texnikaya qənaət edə bilirlər, çünki dərs üçün əlavə otaqlara və kompüterlərə ehtiyac yaranmır.

2. Vaxtın çox hissəsini tələbələr müstəqil şəkildə məşğul ola bilirlər.

3. Distant təhsil ümumiyyətlə hər hansı bir təhsil almaq imkanı olmayan ölkə və şəhərlər üçün əvəzolunmazdır, bu təhsili əlçatan edir.

4. Distant təhsil insanın utancaqlıq, auditoriya qarşısında çıxış etmək kimi fobiyalarını dəf etməsində aparıcı rola malikdir. Kommunikasiya keyfiyyətləri psixoloji maneələri aradan qaldırmaqda köməklik göstərir.

5. Distant təhsil vaxtının çoxunu işdə, övladları və ailəsi ilə keçirən insanlar üçün yeni bilik, bacarıq və vərdislər əldə etmək üçün yeganə vasitədir. Hər hansı şəxs işini itirmək qorxusu olmadan və ya iş yerindən ayrılmadan ixtisasını artırma, yeni biliklərə yiyələnmə bilər.

6. Tələbə şəxsən özü dərs vaxtını və yerini seçir. Ölkənin istənilən yerindən internet vasitəsi ilə tədris materiallarına çıxışı təmin edir..

7. Çevik təlim.

Distant təhsilin mənfi cəhətləri;

1. Tələbələrin təhsil səviyyələrində və peşəkar təcrübələrində özlərinə xas fərqləri müəyyənləşdirməyə imkan vermir.

2. Tələbələrin mənfi qarşılaya biləcəkləri bir cəhətdə distant təhsil sistemində müəllim və tələbə arasında canlı ünsiyyətin itməsidir.

3. Tələbənin dərs prosesində kompüter arxasında tək olması problemdir tələbənin növbəsində öyrənmə prosesi üçün əhəmiyyətlidir.4. Fərdi kompüter və İnternetə çıxış ehtayacının olması.

5. Distant təhsil zamanı özünütərbiyə vacibdir.

Onlayn öyrənmənin üstünlükləri çoxdur: səmərəlilik, əlçatanlıq və çox yönlülük, çeviklik. Bununla belə, distant təhsilin, xüsusən də texnoloji və insan səviyyəsində müəyyən çatışmazlıqları var.

Buna baxmayaraq, bu təhsil növü inkişaf etməyə davam edir və e-təhsil öz üstünlüklərinə və mənfi cəhətlərinə baxmayaraq, əksər sahələr, öyrənmələr və müəllimlər üçün ideal öyrənmə mühitini təmin edir. Distant təhsil tədris prosesi kifayət qədər interaktiv təşkil oluna bilmir.

Mənfi cəhətləri olsa belə, distant təhsil zaman keçdikcə inkişaf edərək və digər təhsil formaları arasında layiqli yerini tutacaqdır. Distant təhsilin uğurlu olması üçün əsas amil tələbələrin ondan düzgün və səmərəli istifadə etməsindədir.

1.2 Distant və ənənəvi təhsili bir-birindən fərqləndirən xarakterik xüsusiyyətlər.

Distant təhsil müəyyən məqsədləri, funksiyaları, prinsipləri, tədris prosesinin subyektlərinin qarşılıqlı əlaqəsi yolları ilə xarakterizə olunan xüsusi təlim növü kimi qəbul edilməlidir. Distant təhsilin fərqi ondan ibarətdir ki, bu təhsil forması tədris prosesinin maksimum inaktivliyini təmin edir.

Distant təhsilin əsas məqsədlərinə nəzər salaq;

1. Peşə hazırlığı;
2. Müxtəlif ixtisaslar üzrə kadrların təkmilləşdirilmə;
3. Tələbələrə fənlər üzrə eksternat imtahanlarına hazırlanması;
4. Fənlərin mövzularının, bölmələrinin dərinədən öyrənilməsi;
5. Müxtəlif səbəblərdən əyani dərslərdə iştirak edə bilməyən tələbələr üçün dərslərin təşkili;
6. Davamlı təhsil.

Planlaşdırılan nəticələr və distant təhsilin məzmunu əyani təhsilin məzmunu ilə üst-üstə düşür, fərq təlimin bir sıra prinsiplərində, eləcə də tədris materialının təqdimat formalarında və müəllim arasında qarşılıqlı əlaqə formalarında olur.

Əlbəttə ki, distant təhsil müasir pedaqogikada yer alan bütün didaktik prinsiplərə uyğun qurulmalıdır: obyektivlik, elmilik; nəzəriyyə ilə təcrübə arasında əlaqə; ardıcılıq, sistemətiklik; lazımi çətinlik dərəcəsi ilə mövcudluq; üsulların görünməsi və müxtəlifliyi; tələbələrin şüur və fəallığı; biliklərin, bacarıqların mənimsənilməsinin gücü. Amma distant təhsilin konkret prinsipləri var.

Distant təhsilin aşağıdakı spesifik prinsipləri mövcuddur:

1. **İnteraktivlik prinsipi.** Distant təhsil müəllim və tələbələr arasında interaktiv qarşılıqlı əlaqəni ehtiva etməlidir. Yəni distant təhsil zamanı belə tədris tələbəyönümlü olmalıdır, əsas iştirakçı tələbə olmalıdır, tələbənin ünsiyyətinə diqqət edilməlidir.

2. **Açıqlıq prinsipi.** Hər kəs distant təhsil formasında təşkil olunmuş dərslərdə iştirak etmək imkanına malik olmalıdır.

3. **Çeviklik prinsipi.** Tədris prosesi tələbənin fərdi xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırıla bilər, fərdi təhsil yolunu qurur və əlverişli vaxtda təhsil almaq imkanı

verir. Tələbənin öz şəxsiyyətini dərk edib-anlamasında, özünü cəmiyyətdə bir şəxsiyyət və fərd kimi dərk etməsində bu prinsip mühüm rola malikdir.

4. **Uyğunlaşma prinsipi.** Distant və ya məsafədən təhsil prosesini tələbələrin xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırmağa imkan verən müasir informasiya və telekommunikasiya texnologiyalarından istifadə etməklə təmin edilir. Belə ki, distant təhsil istənilən şəraitdə həyata keçirilə bilər. Buna bariz nümunə pandemiya və ya müharibə şəraiti ola bilər ki, ölkəmiz hər iki vəziyyətdə distant təhsil sayəsində təlim-tədris prosesini davam etdirmək imkanına malik olmuşdur.

5. **Transmissiya prinsipi.** Bu, təhsil məqsədləri üçün təhsil mətnlərinin, audio və video yazıların, televiziya və kompüter proqramlarının bütün dünyaya ötürülməsi imkanlarından ibarətdir. Bir növ dərs vəsaitlərinin hər kəs tərəfindən əlçətanlığına şərait yaradır.

6. **Təhsilə malikliyin diqqəti.** Distant təhsil müxtəlif səbəblərdən tam təhsil ala bilməyən insanların təhsilə çıxış imkanlarını genişləndirir. Bir sözlə ucqar yerdə yaşayanlar, xaricdə təhsil almaq istəyənlər üçün əlverişlidir.

7. **Əsas biliklər prinsipi.** Distant təhsilə başlamaq üçün istifadəçi bəzi əsas biliklərə malik olmalıdır. Bunun üçün müxtəlif distant kurslarda giriş nəzarətindən istifadə olunur. Müəyyən proqram təminatlarından məlumatlı olmaq, texnoloji biliklərə sahib olmaq lazımdır.

8. **İdentifikasiya prinsipi.** Tələbə şəxsiyyətinin müəyyən edilməsi ümumi təhlükəsizlik tədbirlərinin bir hissəsidir. Distant kursun hər bir istifadəçisinin kurs üzrə təlimə daxil olmaq üçün öz istifadəçi adı və şifrəsi var. Tələbə həmçinin videokonfransdan istifadə etməklə müəyyən edilir.

9. **Fərdiləşdirmə prinsipi.** Fərdi tempə və fərdi təhsil trayektoriyasına uyğun olaraq distant təhsil kursunda təhsil ala bilərsiniz.

10. **Tənzimləyici təlim prinsipi.** Distant təhsil müəyyən vaxt cədvəllərinə tabe olmalıdır, məsələn, tələbələrin testlərdən keçməsi, nəzarət tapşırıqları və s.

11. Yeni informasiya texnologiyaları vasitələrindən istifadənin pedaqoji məqsədəuyğunluq prinsipi. Distant təhsil prosesində istifadə olunan informasiya-kommunikasiya texnologiyaları vasitələri təlim məqsədlərinə uyğun gəlməli və onların ən səmərəli nailiyyətlərinə töhfə verməlidir.

Kompüter telekommunikasiyaları vasitəsi ilə həyata keçirilən distant təhsil aşağıdakı dərslər formalarına malikdir.

Çat dərsləri - söhbət texnologiyalarından istifadə etməklə həyata keçirilən təlimlər. Bu dərslər prosesi sinxron şəkildə keçirilir, yəni bütün iştirakçıların söhbətə eyni vaxtda qoşulmaq imkanı var. Bir çox distant təhsil müəssisələri çərçivəsində söhbət otaqlarından istifadə edərək distant müəllimlərin və tələbələrin fəaliyyətinin təşkil edildiyi bir söhbət məktəbi var.

Veb əsaslı dərslər - telekommunikasiya və ya digər İnternet imkanlarından istifadə etməklə həyata keçirilən distant təhsil, konfranslar, seminarlar, işgüzar oyunlar, laboratoriya işləri, seminarlar və digər təlim formaları. Bu dərslər üçün xüsusi təhsil veb forumlarından istifadə olunur - müvafiq proqram quraşdırılmış saytlardan birində müəyyən bir mövzu və ya problem üzərində istifadəçi işinin bir forması. Veb-forumlar ilk dərslər formasından daha uzun iş imkanı və tələbələrlə müəllimlərin qarşılıqlı əlaqəsinin asinxron xarakteri ilə fərqlənir.

Telekonfrans - bir qayda olaraq, e-poçtdan istifadə edərək poçt siyahıları əsasında aparılır. Təhsil telekonfransları təhsil məqsədlərinə nail olunması ilə xarakterizə olunur. Distant təhsilin formaları da mövcuddur ki, burada təlim materialları poçt vasitəsilə regionlara göndərilir.

Belə bir sistem təbii öyrənmə üsulu adlanan tədris metoduna əsaslanır. Distant təhsil demokratik, sadə və pulsuz təhsil sistemidir[36]. Hazırda Avropa ölkələrinin sakinləri tərəfindən əlavə təhsil almaq üçün fəal şəkildə istifadə olunur. Daim praktiki tapşırıqları yerinə yetirən tələbə sabit avtomatlaşdırılmış bacarıqlar əldə edir. Nəzəri biliklər əlavə səy olmadan əldə edilir. Nəzəri və praktiki bacarıqların formalaşdırılması

materialların sistemli öyrənilməsi və natiq üçün (əgər varsa) audio və video daşıyıcıda məşqlərin dinlənilməsi və təkrarlanması ilə əldə edilir.

Müəllim və tələbələr arasında ünsiyyət metodundan asılı olaraq distant təhsil metodları fərqləndirilir:

Müəllimlərin, repetitorların, məsləhətçilərin, elmi və texniki rəhbərlərin minimum iştirakı ilə təhsil resursları ilə məsləhətləşən və ya təkrarlanan şagirdin qarşılıqlı əlaqəsi vasitəsilə tədris metodu (self-təlim). Bu metodu həyata keçirmək üçün müəllimlər və repetitorlar müxtəlif təhsil resursları yaradır və seçirlər: çap, audio və video materiallar, habelə telekommunikasiya şəbəkələri (interaktiv məlumat bazaları, elektron nəşrlər və kompüter təlim sistemləri) vasitəsilə çatdırılan dərsliklər.

Bir tələbənin, məsləhətləşən tələbənin və ya məktəblinin, elmi və texniki xidmətə ehtiyacı olan müştərinin, elmi dərəcə almaq üçün iddiaçının, bir müəllimin, repetitor, məsləhətçi və ya elmi işçi ilə münasibəti ilə xarakterizə olunan fərdiləşdirilmiş tədris və təlim metodu və texniki nəzarətçidir (tək-tək təlim). Bu üsul distant təhsildə əsasən telefon, səsli poçt, faks, e-poçt, Skype kimi texnologiyalar vasitəsilə həyata keçirilə bilər.

Tədris materialının müəllim tərəfindən təqdim edilməsinə əsaslanan metod, bu zaman tələbələr ünsiyyətdə fəal rol oynayırlar. Bu üsuldən müəllim, repetitor, məsləhətçilər istifadə edir, lakin tələbələr bütöv bir qrup olduqda, onlar təxminən eyni dərəcədə hazırlanır və nəticə hamı üçün eyni olur. Adətən bu, tələbənin ali məktəbə daxil olarkən repetitor kimi hazırlanması və ya müxtəlif fənlər üzrə tələbələrə məsləhət verərkən baş verir. Ənənəvi təhsil sistemində xas olan bu üsul müasir informasiya texnologiyaları əsasında yeni inkişaf qazanır. Beləliklə, audio və ya videolentlərə yazılmış, radio və ya televiziya oxunan mühazirələr müasir distant təhsildə bülleten lövhəsi sistemlərindən istifadə edərək kompüter şəbəkələrində yayılan sözdə elektron mühazirələr ilə tamamlanır. Müəllimlər, repetitorlar, məsləhətçilər tərəfindən hazırlanan və seçilən elektron mühazirə məqalələr və ya onlardan çıxarışlar, eləcə də tələbələri gələcək müzakirələrə hazırlayan tədris materialları ola bilər.

Tədris prosesinin bütün iştirakçıları arasında aktiv qarşılıqlı əlaqə ilə xarakterizə olunan metod. Bu üsul tələbələrin qrup işinə yönəlib və distant təhsil üçün ən çox maraq doğurur. Tədqiqat və problemlə tədris metodlarından geniş istifadəni nəzərdə tutur. Bu cür təlimdə müəllimin rolu ona qədər azalır ki, o, tələbələr, məktəblilər və ya elmi dərəcələr almaq istəyənlər üçün mövzu müəyyən edir (tədris tapşırığı qoyur), sonra o, belə əlverişli ünsiyyət mühiti və psixoloji iqlim yaratmalı və saxlamalıdır. tələbələrin əməkdaşlıq edə biləcəyi. Müəllim müzakirələrin gedişatını əlaqələndirmək, idarə etmək, habelə materialların hazırlanması, iş planının hazırlanması, müzakirə olunan məsələlər və mövzulara cavabdehdir.

Layihə metodu şagirdə öz təhsil və idrak fəaliyyətlərinin planlaşdırılmasında, təşkilində və nəzarətində müstəqillik nümayiş etdirməyə imkan verən inteqrasiya olunmuş təlim prosesini əhatə edir, bunun nəticəsi məhsul və ya fenomenin yaradılmasıdır. Layihə metodu kursantların idrak, yaradıcı maraqlarının inkişafına və öz biliklərini müstəqil formalaşdırmaq bacarığına əsaslanır.

Problemlə öyrənmə metodu həlli əhəmiyyətli praktiki və ya nəzəri maraq doğuran mürəkkəb idraki vəzifələrin nəzərdən keçirilməsinə əsaslanır. Problemlə təlim prosesində şagirdlərin diqqəti mühüm problemlərə yönəldilir, onlar idrak fəaliyyətini stimullaşdırır, bu problemləri həll etmək bacarıqlarının inkişafına töhfə verirlər. Müəllimin rolu müşahidə və dəstəyə düşür, amma artıq deyil.

Tədqiqatın tədrisi metodu iştirakçılar üçün aktual və əhəmiyyətli olan dəqiq müəyyən edilmiş məqsədlərin olması, yaxşı düşünülmüş və əsaslandırılmış strukturu, tədqiqat metodlarının arsenalından geniş istifadə, elmi emal metodlarından istifadə və nəticələrin təqdimatı.

Yuxarıda göstərilənləri nəzərə alsaq, distant təhsil xüsusi bir təlim növüdür, onun əsas xüsusiyyəti təhsil prosesinin bütün iştirakçılarının qarşılıqlı əlaqəsinin interaktivliyidir. Müəllimin olması vacib deyil, çünki distant təhsil materialın müstəqil öyrənilməsi prosesidir. Distant təhsillə öyrənməyə şəxsiyyət yönümlü yanaşma həyata keçirilir, öyrənmənin maksimum fərdiləşməsi baş verir. Distant təhsil həm tədrisin

ümumi pedaqoji didaktik prinsipləri, həm də xüsusi prinsipləri ilə xarakterizə olunur. Yeni informasiya və telekommunikasiya texnologiyalarından istifadə elektron poçt, çat, forum, videokonfrans, vebinar, onlayn seminardan istifadə etməklə, yerləşdiyi yerdən asılı ol mayaraq distant təhsil iştirakçılarının qarşılıqlı əlaqəsinə imkan yaradır.

Distant təhsilin metodoloji xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, kurikulumda nəzərdə tutulmuş bilik və bacarıqların mənimsənilməsi ənənəvi təlim formalarında (mühazirə, dərs, seminar və s.) deyil, müxtəlif vasitələrdən istifadə etməklə tələbənin müstəqil işi vasitəsilə həyata keçirilir. Distant təhsil prosesinin mərkəzində tədris deyil, öyrənənin bilik, bacarıqların mənimsənilməsində müstəqil idrak fəaliyyəti dayanır. Eyni zamanda, tələbə təkcə kompüter bacarıqlarına malik olmamalı, həm də distant təhsil prosesində qarşılaşdığı tədris məlumatları ilə işləmək üsullarına malik olmalıdır.

Uzaq məsafədən öyrənmə ilə bağlı böyük üstünlüklərə baxmayaraq, onun dəyəri ilə bağlı daim mübahisələr aparılır. Ənənəvi təhsil üsulları tədricən məsafə öyrənmə ilə əvəz olunur və bununla belə, bu növ öyrənmə sisteminin etibarlılığı şübhə doğurur. Distant təhsillə müqayisədə ənənəvi təhsil mütəşəkkirdir və sərbəst ünsiyyət axını tələbə və müəllim arasında açıq ünsiyyəti ehtiva edir. Hər iki tədris forması tələbələrə keyfiyyətli təhsil vəd edir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, distant təhsil ənənəvi tədrisin sadə analoqu deyil, təhsil prosesinin əsaslı fərqli fəlsəfəsini təmsil edir[15;17]. Ənənəvi tədrisdə mərkəzi fiqur, tələbənin nəyi nə zamam öyrənməli olduğunu təyin edərək, tədris prosesini tamamilə idarə edən müəllimdir (müəllim-mərkəzli yanaşma) [10;29]. Əksinə olaraq, məsafədən tədris zamanı tələbə (tələbə-mərkəzli yanaşma) özü təhsil prosesinin mərkəzi iştirakçısına çevrilir, çünki müstəqil olaraq dərs cədvəlini təşkil edib, təlim prosesini hansı prinsip əsasında qurmaq barədə qərar qəbul edir. Internetdə mövcüd olan hansı məlumata qaynaqlarının təlim üçün istifadə edilməsi tələbə tərəfindən müstəqil şəkildə təyin olunur[18]. Hardenin fikrincə, mövcüd imkanlar və seçim azadlığı arasında zidiyyət o qədər böyükdür ki, tələbə ənənəvi tədris formatından istifadə edərkən “qəfəsdəki quş”la və ya “uçan qartal”la müqayisə etmək olar[19].

Mövcud epidemioloji vəziyyəti nəzərə alsaq, yaxın gələcəkdə əksər universitetlərdə distant təhsil üstünlük təşkil edən və hətta yeganə mümkün təhsil forması olaraq qalacaq. Bir sıra yanlış təsəvvürlər də mövcüddür.

Onlardan birincisi distant təhsilin keçmişdə analoqu olmayan yeni təhsil strategiyasıdır. Əslində bu belə deyil. Beləliklə, distant təhsil 20 ildən artıqdır ki, dünya akademik təcrübəsində əsasən ənənəvi formatda tədrisi tamamlayan element kimi istifadə olunur. İllər boyu toplanmış distant təhsil təcrübəsi, şübhəsiz ki, indiki dövrdə kurikulumun ən optimal variantlarının işlənilib hazırlanmasına kömək etməlidir.

Digər ümumi yanlış təsəvvür, distant təhsilin yalnız texnoloji üstünlükləri ilə fərqlənən ənənəvi tədris sisteminin sadə bir təkrarlanmasıdır. Prosesin mahiyyəti, əvvəllər işlənmiş tədris materiallarının (mühazirə mətnləri, təqdimat slaydları və s.) tələbə və müəllimlərin geniş auditoriyasının sərbəst şəkildə əldə edə biləcəyi bir veb səhifədə yerləşdirilməsi ilə əlaqədardır. Akademik jurnalların və kitabların elektron versiyaları müvafiq çap nüsxələri ilə eyni olduğu kimi, distant təhsilə də ənənəvi kurikulumun elektron nüsxəsi kimi baxılır[30]. Distant təhsil multimedia texnologiyalarının istifadəsi ilə bağlı olduğundan, bir tədris mövzusu daxilində fərqli xarakterli tədris materiallarını (mətnlər, mühazirə slaydları, kompüter animasiyaları, video kliplər, audiofayllar və s.) birləşdirməyə imkan verir. Beləliklə, tədris prosesi daha mənalı və informativ olur. Digər vacib cəhət tədris üslubunun distant təhsil modelinə uyğunlaşdırılmasıdır. Ənənəvi tədris sistemində müəllim mühazirə oxuyarkən çox vaxt ümumi prinsiplərdən başlayır, yol boyu improvizasiya edir və öz natiqliyinə arxalanır. Distant təhsildə, xüsusən də mətn və ya audio fayllardan istifadə zamanı diqqət yaxşı düşünülmüş ümumi struktura, aydın şəkildə tərtib edilmiş təriflərə və qısa izahatlara malik tədris materiallarının hazırlanmasına yönəldilir. Təlim prosesi əsas məqamları və konseptual münasibətləri müəyyən etməyə yönəldilmişdir; sonra bu əsas elementlər tələbənin əlavə informasiya resursları ilə müstəqil işi üçün başlanğıc nöqtəsi kimi istifadə olunur, bu prosesdə biliklər möhkəmləndirilir.

Distant təhsilin səciyyəvi xüsusiyyəti müəllim və tələbə arasında münasibət vektorunun əsaslı şəkildə fərqli olmasıdır[16]. Distant təhsil platformaları tələbələrə internet vasitəsilə təhsil resurslarına daxil olmaq və onlardan istifadə etmək üçün asan yol təqdim etməklə yanaşı, müəllimlər və təlimçilər üçün dərsin idarə edilməsini asanlaşdırır. Müəllim və tələbə münasibətləri ənənəvi tədris formatında adətən imperativ nəzarət prinsipi üzərində qurulur, distant təhsildə isə münasibətlər ümumi problemi həll etmək üçün konstruktiv tərəfdaşlıq müstəvisinə keçir. Təhsil mühiti öz formasında daha az iyerarxiyaya çevrilir. Auditoriyada tribunadan mühazirə oxuyan mühazirəçi natiq kimi qəbul edilir, halbuki onlayn forumda təlim mövzusunun müzakirə edərkən o, sadəcə olaraq müzakirənin iştirakçılarında biridir, müzakirə prosesini əlaqələndirir. Ümumiyyətlə, distant təhsildə müəllim tələbəni informasiya məkanında istiqamətləndirən və lazımi hallarda müəyyən məsələlər üzrə məsləhətlər verən səmərəli təlimatçı rolunu oynayır. Bu mənada distant təhsil real həyatın elementlərindən biridir, burada tələbə müstəqil qərarlar qəbul etməli və iddialı həyat məqsədlərinə çatmaq üçün şəxsi peşəkar keyfiyyətlərini nə dərəcədə təkmilləşdirməyin mümkün olduğunu müəyyən etməlidir. Çünki hər bir müəllimin özünəməxsus xarakteri, materialın izahı üslubu, hər bir tələbənin isə fərdi öyrənmə tərzini var.

Ənənəvi formada olan tədris müəyyən mənada, təəssüf ki, bu fərdi xüsusiyyətlərin nəzərə alınmasına yönəldilməyib. Məsələn, müntəzəm mühazirənin formatı həmişə ciddi şəkildə müəyyən edilir və bütün tələbələr üçün eynidir. Bunun əksinə olaraq, distant təhsil formatı daha çevik və fərdir. Video mühazirəni izləyərkən tələbə istənilən vaxt dayandırır, onun başlanğıcına qayıdır, mühazirənin ən mühüm fraqmentlərini yenidən təkrarlamaq və ya anlaşılmayan sualları digər tələbələr və ya müəllimlə onlayn müzakirə etmək imkanı yaranır. Bu, hər bir mövzuya ayrılan saatların sayının müəyyən edildiyi və bütün tələbələr üçün eyni olduğu ənənəvi tədris formatından fərqlidir. Beləliklə, distant təhsil fərdi ritmdə həyata keçirilə bilər.

İkinci olaraq distant və ya məsafədən təhsil adındanda görüldüyü kimi ənənəvi təhsildən fərqlidir. Distant təhsil dedikdə tələbənin monitor arxasında əyləşərək

müəllimlə qarşılıqlı münasibətdə dərs şəraiti nəzərdə tutulur. Ənənəvi təhsil zamanı isə tələbə və müəllimin fiziki iştirakı mütləqdir yəni sinif şəraitində həyata keçirilir.

Daha öncədə qeyd etdiyimiz kimi distant təhsil xərc baxımından daha ucuz başa gələn təhsil formasıdır yəni iqtisadi səmərəlidir. Buda onu ənənəvi təhsildən fəqləndirən amillərdəndir. Belə ki, maddi baxımdan xaricdə təhsildən məhrum tələbə distant təhsil vasitəsi ilə xaricdə təhsilini həyata keçirə bilər. Bu zaman o, ölkəsini və ailəsini tərk etmədən istədiyi şəraitdə distant təhsil vasitəsi ilə xarici təhsilini davam etdirir. Nəinki ölkə xaricində təhsil alanlar üçün hətta ölkə daxilində ucqar ərazilərdə yaşayanlar üçün də əlverişlidir.

Distant təhsildə aydın məsələdir ki, müəllim ənənəvidə olduğu kimi eyni üsullardan istifadə edə bilməz etsə belə müəyyən olunmuş nəticə əldə olunmuyacaq. Çünki hər ikisi fərqli təhsil formasıdır və özünə məxsus yanaşma tərzləri mövcüddür. Belə ki, distant təhsildə müəllimlə tələbə arasında göz kontaktının yaranmaması bir sıra problemlərə və anlaşılmaazlıqlara gətirib çıxara bilər.

Digər fərqlilik isə ənənəvi təhsil formasında dərs cədvəlinin daha dəqiq vaxt üzərindən tərtib olunmasıdır ki, buda nizam intizamın distant təhsildən daha çox ehtiva edir. Ənənəvi tədrisdə mühazirə zamanı tələbə passiv dinləyici rolunda olur bu isə dərsə olan marağın itməsinə gətirib çıxardır.

Belə bir fərqdə mövcüddür ki əyani təhsil zamanı tələbə sayı sinifin tutduğu tutumdan aslıdır yəni tələbə sayı bir növ məhduddur. Lakin distant təhsildə belə bir məhdudiyyət mövcüd deyildir, çünki onlayn platformda proqram təminatına uyğun (maksimum 100 və ya daha çox) tələbə sayı çoxluq təşkil edir.

II FƏSİL.

DİSTANT TƏHSİLİN TƏŞKİLİ METODLARI VƏ PROQRAM TƏMİNATLARI

2.1 Distant təhsilin təşkilində istifadə olunan əsas model və metodların təsnifatı.

Dünyada baş verən fors-major hadisələr onlayn təhsil formasının sürətlə modernləşdirilməsinə, xarici tələbələrin təhsil alması üçün inteqrasiya metodların inkişafına və onlayn təhsil terminin yaranmasına səbəb oldu. Onlayn təhsil köməkçi funksiyanı yerinə yetirməyi dayandırır və getdikcə müasir təhsil sistemində aparıcı rola çevrilir.

Texnologiya və informasiya cəmiyyətinin mövcudluğu şəraitində ənənəvi təhsil formaları ilə yanaşı, veb vasitələrin istifadəsi ilə distant təhsil kimi texnologiyalara əsaslanan, tələbənin və onun fərdi ehtiyaclarına yönəlmiş müasir metodlardan getdikcə daha çox istifadə olunur. Təhsil prosesini daha çevik, universal və şəxsiyyətyönümlü etməyə imkan verən distant təhsil forması və informasiya texnologiyalarının, lokal şəbəkələrin inkişafı ilə tədris prosesini lazımi səviyyədə saxlamağa imkan verən yeni öyrənmə imkanları yarandı distant təhsil zamanı istifadə olunan metodların.. Luis Miguel Dos Santos xarici dil tədrisi zamanı optimal və effektiv metod və strategiyaların axtarışını və istifadəsini tədrisin tərkib hissəsi olduğunu hesab edir[21].

Rəqəmsal əsrdə müasir tələbələr xarici dili hətta müxtəlif internet resursları vasitəsilə də öyrəniş inkişaf etdirirlər. Bunlara misal olaraq Facebook, İnstagram, Youtube kimi sosial şəbəkələrdə bir sıra təcrübəli müəllimlər bloqlar şəklində gündəlik danışmaq üçün yararlı və hətta qramatika mövzuları haqqında dərslər vəsaitləri paylaşır. Bu baxımdan müasir tələbələr rəqəmsal texnologiyalardan fəal şəkildə istifadə etməkdə böyük təcrübəyə malikdirlər.

Beləliklə, Merdok Metyu [9] qeyd etdi ki, hazırda bəşəriyyət müasir texnologiyalar üzərində qurulmuş təhsilin başlanğıcını yaşayır. Distant təhsil forması ideyaları, innovasiyaları və təhsili dünyada yaymaq üçün əlverişli təhsil sistemidir.

Tədqiqatçının fikrincə, məlumat axtarışı variantlarının bolluğu virtual sinif otaqlarına və digər oxşar onlayn öyrənmə platformalarına doğru öyrənmə partlayışına təkan verdi [12]. Distant və yaxud məsafədən təhsil formasını tədris materiallarının, dərsliklərin, proqram və sillabusların tələbələrə və öyrənənlərə çatdırılmasına kömək edən, müstəqil formada dərsin təşkilinə, müəllim və tələbələr arasında qarşılıqlı əlaqə üçün və dərsin interaktiv təşkili üçün tətbiq olunan istər ənənəvi, istərsə də müasir informasiya texnologiyalarının və onların texniki vasitələrinin istifadəsinə əsaslanan sintetik, inteqral və humanitar təhsil forması kimi qələmə verə bilərik. Hətta keçmiş zamanlarda distant təhsil formasını qiyabi təhsil forması ilə eyniləşdirmişlər. Xarici təcrübədə distant və ya məsafədən təhsil formasının çoxlu layihə və modelləri araşdırılmışdır. Müasir sosial-iqtisadi inkişaf nəticəsində ömür boyu təhsil almaq prinsipinin uyğunsuzluğu nümayiş etdirilmişdir və "ömür boyu təhsil" konsepsiyasının irəli sürülməsi artıq qaçınılmaz hal almışdır[31]. Daim yenilənməkdə və inkişafda olan texnologiyanın sayəsində təhsil sahəsində də bəzi irəliləyişlər baş vermiş, yeni bir təhsil şəraitinin yaradılması qaçılmaz olmuşdur. Dəyişən təhsil öhdəliklərinin ən yaxşı həll yolu kimi distant təhsil və yaxud məsafədən təhsilin təşkili götürülmüşdür. Bu təhsil forması qeyd etdiyimiz kimi, hər bir şəxs üçün sosial statusundan, yaşayış yerindən və yaşından asılı olmayaraq cəmiyyətin müxtəlif nümayəndələrinə öyrənmə və öyrətmə xarakteri daşıyan keyfiyyətli təhsil almaq şəraiti yaradır. Müasir ədəbiyyatda distant təhsil və yaxud məsafədən təhsil formasına xas bəzi modellər irəli sürülmüşdür. Hər bir modelə uyğun olaraq müxtəlif yanaşmalar mövcuddur.

Bəzi müəlliflərə görə, distant təhsil modellərinin təsnifatı məhz aşağıda göstəriləni kimi məqsədəuyğundur. Nəzər salaq:

- 1.ənənəvi təşkil olunmuş distant və yaxud məsafədən təhsil formasıdır;
- 2.açıq təlim. Yəni açıq təlim formasında İKT vasitələrdən istifadə edərək təşkil olunan distant və yaxud məsafədən təhsil forması nəzərdə tutulur;
- 3.teletəhsil. Teletəhsil təlim dedikdə, müəllim və tələbə arasında audio, audioqrafik, video və telekonfranslardan istifadə başa düşülür;

4.virtual sinif və universitetləri də həmçinin distant və yaxud məsafədən təhsil forması kimi götürmüşlər.

Bu mövzu barədə fikirlər müxtəlifdir. Bir sıra müəlliflərin fikirlərinə diqqət yetirə bilərik. Məsələn, rusiyalı tədqiqatçı A.A.Andreyev öz didaktik əsərində distant və yaxud uzaqdan təhsil formasının təşkili kimi “5” əsas model irəli sürmüşdür (3). indi isə onları nəzərdən keçirək:

Birinci model “texnologiya modeli” adlandırılmışdır. Bu modeldən onu anlaya bilərik ki, tələbə müstəqil şəkildə öyrənmə prosesini həyata keçirir. Tədris materiallarını isə kompleks formada mənimsəməli olur. Yalnız sessiyalar və məsləhət saatları universitet və yaxud regional nümayəndəliklərdə həyata keçirilə bilər. Bu model tələbənin fərdi şəkildə işləməsinə və inkişaf etməsinə şərait yaradır.

A.A.Andreyev ikinci modeli “müxbir öyrənmə” adlandırmışdır. Bu modeldə müəllim və tələbə arasında hər hansı bir təmas halı yəni, üz-üzə görüş baş vermir. Nə universitetdə, nə sessiyalarda, nə də məsləhət saatlarında üz-üzə fikir mübadiləsi yaranır. Bu modeldə müəllim və tələbə arasındakı əlaqə, fikir və informasiya mübadiləsi ənənəvi poçtdan istifadə edərək həyata keçirilir. Tədris materialları, dərsliklər və tapşırıqlar bu yolla tələbəyə çatdırılır. Texnologiya modeli ilə müxbir öyrənmə modeli arasındakı fərq ondan ibarətdir ki, texnologiya modelində müəllim və tələbə sessiyalarda, məsləhət saatlarında universitetdə üz-üzə görüşə bilirlərsə, müxbir öyrənmə modelində ümumiyyətlə üz-üzə görüş baş tutmur.

Üçüncü model isə “radio televiziya” modeli adı ilə qələmə verilmişdir. Bu model elə adından da göründüyü kimi, radio və televiziya vasitəsilə həyata keçirilən distant və yaxud məsafədən təhsilin təşkili formasının modellərindən biri hesab olunur.

Dördüncü model “şəbəkə öyrənmə” modeli adlandırılmışdır. Şəbəkə öyrənmə modeli elə adından da təxmin olunduğu kimi tələbə və müəllimin internet şəbəkəsindən istifadəsinə əsaslanır.

Nəhayət A.A.Andreyevin irəli sürdüyü modellərin sonuncusu “mobil texnologiya” modelidir. Bu model mobil cihazlar və yaxud daşına bilən fərdi kompüterlərdən istifadə ilə öyrənmə üsuludur.

Distant təhsil və yaxud məsafədən təhsil formasının digər modellərinin təsnifatı 2000-ci ildə YUNESKO institutu tərəfindən tərtib olunmuşdur. Bu təsnifata isə bir neçə model uyğunlaşdırılmışdır. Həmin modellər aşağıdakılardır:

YUNESKO institutu tərəfindən tərtib olunan distant təhsilin modellərinin təsnifatının birincisinə “vahid model” aid edilmişdir. Bu model universitet bazasında yalnız distant təhsili təmin edir. Belə ki, bu model yalnız universitet bazasında distant təhsili təmin etməklə qalmır, həm də universitet daxilində müasir informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadə şəklində həyata keçirilir. Avtonom təlim sisteminə xas tamamilə radio və televiziya proqramlarının, CD-ROM-ların istifadəsinə əsaslanmışdır. Bu model eyni zamanda tələbənin özünü formalaşdırmasına, dünyagörüşünün artmasına, mədəni təfəkkürünün inkişafına yönələrək tələbədə özünü təhsil bacarıqlarının formalaşmasına yol açır. Bunun üçün tələbəyə həm də multimedia proqramları da köməkçi olur.

İkinci model “ikili” model adlanır. Bu distant təhsil modeli ikili xarakter daşıyır. Bu zaman təhsil müəssisəsi hər iki formada yəni həm distant həm də əyani formada tədris həyata keçirir. Bu vəziyyətdən asılı olaraq müəyyən səbəblərdən əyani təhsil forması tətbiq etmək qeyri-mümkün olduğu halda distant və yaxud məsafədən təhsil forması əyani təhsillə paralel aparılır. Bu adətən ayrı bir şəhər və yaxud ölkədə olduqda, sağlamlıqla bağlı yarana biləcək və ya hər hansı bir problemlərdə istifadəsi əlverişli xarakter daşıyır.

Üçüncü modelə “qarışıq” və yaxud “hibrid” model adı verilmişdir. Təhsil müəssisəsi və ya universitet daxilində bir qisim tələbə əyani təhsil alarkən, digər bir qisim tələbə isə distant və yaxud məsafədən təhsil formasından yararlanmaq imkanı qazanırlar. Qarışıq və ya hibrid model müəyyən qədər “ikili” modelə eynilik təşkil edir.

Dördüncü model “uzaq auditoriya” modeli adlandırılmışdır. Bu model universitet və ya təhsil müəssisəsi daxilində aparılan mühazirə və seminarların inkişaf etməkdə olan texnologiyanın köməyi və telekommunikasiya kanalları vasitələri ilə teleproqramlar, videokonfranslar şəklində təhsilalanlara yəni tələbələrə uzaqdan çatdırılır.

Müəllim və tələbələr arasında distant təhsil və yaxud məsafədən təhsil forması üçün ünsiyyətin üstünlük təşkil etdiyi metodlara uyğun olaraq distant təhsilin təşkilinin asinxron və ya fərdi, sinxron və ya qrup modelləri fərqləndirilir. Çox zaman alimlər bu modelləri müvafiq olaraq “müstəqil öyrənmə” və “uzaq auditoriya” modelləri ilə eyniləşdirirlər. Distant təhsil və yaxud məsafədən təhsil formasının müstəqil öyrənmə modeli (asinxron ünsiyyət) yazışma yolu ilə öyrənmə ideyasına əsaslanır. Bu zaman tələbələr xüsusi hazırlanmış tədris vəsaitlərindən, dərs materiallarından, dərsliklərdən istifadə etməklə onlar üçün əlverişli olan yerdə təhsil müəssisəsindən müstəqil təhsil ala bilirlər. Biliyin qiymətləndirilməsi yazılı işlərin poçt vasitəsilə göndərilməsi ilə həyata keçirilərək edilir. Tapşırıqlar qiymətləndirilir və müəllimlərinin ətraflı şərtləri, fikirləri ilə tələbələrə qaytarılır. Müstəqil təhsil modeli asinxron biliklərin çatdırılması sisteminin başlıca nümunəsidir, çünki tədris və təlim prosesi təkcə müxtəlif yerlərdə deyil, müxtəlif vaxtlarda baş verir. Müstəqil öyrənmə modelindən ilk növbədə istifadə edən təşkilatlara Britaniya Açıq Universitetini misal olaraq göstərmək məqsədəuyğun olar.

Öz növbəsində çoxsaylı tədqiqatlar göstərir ki, cəmiyyətin müasir inkişaf mərhələsində distant təhsilin ən populyar modelləri aşağıdakılardır:

Model 1. Xarici təhsil.

Bu model məktəb və ya universitet (imtahan) tələblərinə yönəlmişdir, hər hansı bir səbəbdən tam ştatlı təhsil müəssisələrinə gedə bilməyən şagirdlər, tələbələr və öyrənənlər üçün nəzərdə tutulmuş təlim\|tədris prosesini əhatə edir. Xarici tədqiqat mümkün olan ən qısa müddətdə tamamilə müstəqil tədqiqatı nəzərdə tutur. Bu halda, bu modelin aşağıdakı prinsiplərinə əsasən, təlim\|tədris prosesi qurulur:

1. Tələbə bütün fənləri və ona lazım olan nəzarət növünü özündə əks etdirən fərdi tədris planı ilə təmin olunur. Buraya həmçinin tələbələrin bilik ehtiyatının artırılmasına istiqamətlənmiş dərs vəsaitləri, dərsliklər, tapşırıqlar və çalışmalar sistemi də daxildir.

2. Tələbə konkret repetitora tapşırılır. Tələbə repetitorun verdiyi tapşırıq və çalışmaların öhdəsindən gəlməyə, müəllimin dediklərinə əsasən dərsi mənimsəməyə səy göstərir.

3. Tələbə şifrə və öz şəxsi kabinetinə giriş əldə edir. Hər bir tələbəyə verilən bu şəxsi kabinetdə tələbənin imtahan nəticələri, topladığı bal və qiymətlər təhsil müəssisəsi tərəfindən yerləşdirilir. Tələbə də öz şəxsi kabinetinə daxil olaraq öz nəticələri tanış ola bilir.

4. Şəxsi kabinetində tələbəyə aşağıdakı funksional tablalar təqdim olunur:

- Fənlər üzrə interaktiv mühazirələr
- Fərdi kurikulum;
- Nəzarət testləri;
- İmtahan;
- Qiymət kitabçası;
- Tərbiyəçinin (kurator) əlaqələri;
- Fənlər üzrə materiallar (təqdimatlar, çap olunmuş mühazirələr, məqalələr, problemlərin həlli nümunələri və fənlərin keçməsi üçün tələb olunan digər materiallar)

5. Tələbə mühazirələrə qulaq asır, fənnin materiallarını oxuyur, fərdi tədris planına uyğun olaraq aralıq və yekun sınaqdan keçir və sınaq imtahanının nəticələrinə əsasən dövlət imtahanlarını vermək və dissertasiya işi müdafiə etmək üçün buraxılış alır.

Bu model ən qısa müddətdə və iş başında təhsil almalı olan insanlar üçün idealdır.

Model 2. Distant texnologiyalardan istifadə etməklə təşkil olunmuş təhsil modelidir. Yəni tamamilə distant təhsil. Bu model struktur baxımından xarici tədqiqat modeli ilə oxşarlıq təşkil edir. Onlar arasındakı fərq ondan ibarətdir ki, təhsil prosesinin təşkili müxtəlifdir. Tələbələr eyni kursantlardan ibarət qrupda hazırlanmış olsa da, müxtəlif qəsəbələrdə yerləşirlər. Tədris prosesi ali təhsil müəssisələrində təhsil

standartları ilə tənzimlənmiş. ciddi şəkildə müəyyən edilmiş vaxta uyğun olaraq baş verir. Şərtlər həm məktəb təhsili əsasında qəbul olunmuş tələbələr üçün tam, həm də orta ixtisas təhsili bazasında qəbul olunanlar üçün qısaltılmış formada təşkil oluna bilər.

Nəzərdə tutulan model aşağıdakı quruluşa malikdir:

1. Tələbə müəyyən qrupa təyin olunur. Tələbə ona lazım olan tədris planını əldə edir.

2. Qrup konkret repetitora tapşırılır. Qrupdakı tələbələr müəllimin verdiyi tapşırıq və göstərişlərin öhdəsindən gəlməyə cəhd edir.

3. Öyrənmə idarəetmə sisteminə daxil olmaq üçün hər bir tələbəyə şifrə və şəxsi kabinet verilir. Tələbənin imtahan nəticələri, sessiya boyu topladığı ballar məhz həmin kabinetdə əks olunur. Tələbə bu kabinetə daxil olmaq üçün ona verilən şifredən istifadə edərək öz nəticələri ilə tanış olmaq imkanı qazanır.

4. Öyrənmə idarəetmə sisteminin funksional məzmunu xarici modelin funksional əlfəcinlərindən fərqlənmir.

5. Hər bir qrupun öz dərslər cədvəli mövcuddur ki, bu da fənn üzrə dərslərin onlayn rejimdə keçirilməsi tarixlərini, aralıq və yekun sınaq imtahanlarının keçirilmə tarixlərini müəyyən edir. Hər tələbə təyin olunmuş vaxtda onlayn şəkildə dərslərdə iştirak edir. Bu halda mühazirələr onlayn olur, yəni müəllim, cədvələ uyğun olaraq, bunun üçün kompüter avadanlığı ilə təchiz olunmuş xüsusi otaqlar olan universitet binasında mühazirələr oxuyur. Mühazirə və dərslilər (DT sistemində seminarlar) zamanı tələbələr sual verə, tapşırıqların yoxlanması üçün müəllimlə fikir mübadiləsi apara bilər, öz fikir və mülahizələrini müəllim və tələbə yoldaşları ilə bölüşə bilər və lazımi məsləhətlər ala bilərlər. Biliklərini qiymətləndirmək üçün testlər yalnız ciddi şəkildə müəyyən edilmiş günlərdə, cədvələ uyğun olaraq, məhdud sayda cəhdlə açılır.

6. Standart təhsil müddətinə 3-5 ilə uyğun gəlir. Təhsili müvəffəqiyyətlə başa vurduqda tələbələr dövlət imtahanlarına və dissertasiya işinə buraxılırlar.

Model 3. Distant texnologiyalarından istifadə etməklə təşkil olunmuş digər bir model qiyyabi təhsildir.

Tədris prosesinin strukturuna və təşkilinə görə model yuxarıda nəzərdən keçirilən Model 2-yə uyğundur. Yeganə fərq ondadır ki, tələbələr müəyyən gün adətən şənbə günləri dərslərdə şəxsən iştirak edə bilirlər. Bütün digər aspektlərdə təlim 2-ci modelə tam uyğundur.

Hal-hazırda 2-ci və 3-cü modellər ən çox yayılmış distant təhsil modelləridir və adətən işlə təmin olunan və ya nüfuzlu universitetdə təhsil almaq istəyən, lakin başqa şəhərə getmək imkanı olmayan tələbələr tərəfindən geniş şəkildə istifadə olunur.

Model 4. Bir neçə təhsil müəssisəsinin əməkdaşlığına əsaslanan təhsil.

Qiyabi / distant təhsil proqramlarının hazırlanmasında bir neçə təhsil təşkilatının əməkdaşlığı onları daha yüksək keyfiyyətli və daha ucuz başa gələn peşəkar hala gətirməyə imkan verir[27].

Tipik olaraq, model əlaqəli fənlərin öyrənilməsi halında istifadə olunur, yəni bir neçə müxtəlif elmi sahələri və mövzu sahələrini əhatə edən fənlər. Bu zaman onlardan biri üzrə ixtisaslaşan universitetlər öz elmi-pedaqoji kadrlarını cəlb etməklə yanaşı, tandemdə birləşirlər. Bu model əsasən elmi fəaliyyətin tamamilə fərqli sahələrində tədqiqat və inkişaf üçün uyğundur. Bu, universitetlərin elmi-tədqiqat institutlarına elmi-tədqiqat işlərini peşəkarcasına və ən qısa müddətdə həyata keçirməyə imkan verir. Bu əməkdaşlığa misal olaraq “Təhsildə Birlik” proqramını göstərmək olar. Birləşmiş Krallıq ölkələrinin başçıları 1987-ci ildə bütün Birləşmiş Krallıq ölkələri üçün distant təhsil şəbəkəsini razılaşdırmaq üçün görüşdülər. Proqramın əsas məqsədi Krallıq ölkələrinin istənilən vətəndaşının öz ölkəsini və evini tərk etmədən Birlik ölkələrində fəaliyyət göstərən kollec və universitetlər əsasında hər hansı təhsil almasına şərait yaratmaqdır.

Model 5. İxtisaslaşdırılmış kurslar.

Distant texnologiyalardan istifadə etməklə müxtəlif ixtisaslaşdırılmış kursların keçirilməsi üçün xüsusi olaraq yaradılmış layihələr. Bu modelə aşağıdakı kurs növləri daxil ola bilər:

1. Dövlət və korporativ işçilər üçün ixtisasartırma kursları.

Müəssisələr avadanlıqları və mütəxəssisləri olduqda, işçiləri üçün özləri üçün kurslar təşkil edə və ya bu məqsədlə universitetləri və bu fəaliyyətlə məşğul olan digər təşkilatları cəlb edə bilərlər.

2. İxtisaslaşdırılmış təlim kursları.

Kurslar müəyyən fəaliyyətlərlə məşğul olan təşkilatlar tərəfindən təşkil edilə bilər, məsələn, xarici dil kursları.

3. Kadrların yenidən hazırlanması kursları.

Bu kurslar öz peşəsini dəyişmək və ya biliklərini genişləndirmək istəyən fənlər üçün uygundur.

Kursların səlahiyyətlərinə biliklərin qiymətləndirilməsi və kursantların sertifikatlaşdırılması daxildir. Bu cür sistemlər çərçivəsində təhsil tamamilə internet məkanı, həmçinin əlavə çap olunmuş dərsliklər vasitəsilə həyata keçirilir.

Model 6. Distant təhsil məqsədləri üçün xüsusi olaraq yaradılmış “muxtər təhsil” müəssisələri.

Ən böyük belə müəssisə Londondakı Açıq Universitetdir ki, onun əsasında təkcə Böyük Britaniyadan deyil, həm də bir çox Birlik ölkələrindən olan xeyli sayda tələbə son illərdə distant təhsil alır. ABŞ-da belə universitetə misal olaraq 40 mühəndislik kollecləri ilə birlikdə müxtəlif mühəndislik ixtisasları üzrə tələbələr hazırlayan Milli Texnologiya Universitetini (Kolorado) göstərmək olar. 1991-ci ildə universitet dövlət hökuməti və biznes sektoru ilə sıx əməkdaşlıq edərək bu 40 kolleci distant təhsil şəbəkəsi ilə birləşdirdi [11].

Model 7. Avtonom təlim sistemləri.

Belə sistemlər daxilində təhsil tamamilə televiziya və ya radio proqramları, həmçinin əlavə çap olunmuş dərsliklər vasitəsilə həyata keçirilir. Distant təhsilə bu yanaşmanın nümunəsi Amerika Samoası televiziya layihəsidir.

Model 8. Multimedia proqramları əsasında qeyri-formal, inteqrasiya olunmuş distant təhsil[6].

Tipik olaraq, bu proqramlar daha iri auditoriyanı öyrətmək məqsədi daşıyır, yəni. Müəyyən səbəblərdən məktəb təhsilini başa vura bilməyən fənlər. Bu cür layihələr rəsmi təhsil proqramının bir hissəsi ola bilər, bu proqrama inteqrasiya oluna bilər və ya konkret təhsil məqsədinə yönəlmiş və ya xüsusi olaraq profilaktik sağlamlıq proqramlarına yönəlmiş ola bilər.

Beləliklə, nəzərdən keçirilən modellər Rusiyada distant təhsilə ən populyar və istifadə olunan yanaşmalardır, halbuki hər bir təşkilat və ya universitet bu modellərdən hər hansı birini öz təşkilati strukturuna daxil edə və ya öz distant təhsil modelini yarada bilər.

Yuxarıda göstərilən tədqiqatlarla yanaşı, distant təhsildə təşkilati və texnoloji modellərin nəzərdən keçirilməsinin metodoloji aspektlərini başa düşmək heç də az əhəmiyyət kəsb etmir.

Bundan əlavə, nəzərə almaq lazımdır ki, müasir dünyada “interaktiv qarşılıqlı əlaqə” həm yerli, həm də xarici pedaqoji ədəbiyyatda geniş istifadə olunur[5]. Sözün dar mənasında (istifadəçinin proqram təminatı ilə işinə münasibətdə) interaktiv qarşılıqlı əlaqə istifadəçi ilə proqram arasında dialoqdur. Yəni mətn əmrlərinin (sorguların) və cavabların (dəvətlərin) mübadiləsi. Geniş mənada interaktiv qarşılıqlı əlaqə hər hansı subyektlərin bir-biri ilə mövcud vasitə və üsullardan istifadə edərək dialoqunu nəzərdə tutur. Bu, hər iki tərəfin dialoqunda fəal iştirakını nəzərdə tutur - sual-cavab mübadiləsi, dialoqun gedişatını idarə etmək, qərarların icrasına nəzarət etmək və s. Eyni zamanda, milyonlarla insanla ünsiyyət üçün nəzərdə tutulmuş telekommunikasiya mühiti apriori interaktiv mühitdir. Distant təhsildə interaktiv qarşılıqlı fəaliyyətdə subyektlər müəllim və müdavimlər olacaq və belə qarşılıqlı əlaqənin həyata keçirilməsi vasitələri bunlar ola bilər: e-poçt, telekonfranslar, real vaxt rejimində dialoqlar və s [7].

2.2 Distant təhsil zamanı Microsoft Teams, Zoom və digər proqramlardan istifadənin üstünlükləri.

Onlayn rəqəmsal media bu gün insan həyatı üçün çox vacib bir vasitədir. Mövcud COVID-19 pandemiya vəziyyəti onlayn rəqəmsal medianı mövcud tədris mediasının alternativ istifadəsinə çevirdi. Bu fəsilin məqsədi xarici dil öyrənmək üçün bir vasitə kimi proqram təminatlarının istifadəsinin faydalarını təsvir etməkdən ibarətdir.

Üstəlik, texnologiyadan istifadə bu gün insan həyatının mərkəz nöqtəsinə çevrilib. Covid-19 virusunun yayılması ilə əlaqəli mövcud şərtlər ümumi insan təfəkkürünün dəyişməsi ilə nəticələndi. Covid-19 epidemiyasının iqtisadiyyat, səhiyyə və hətta təhsil sektorlarına təsiri təkcə Azərbaycanda deyil, bütün dünyada öz təsirini göstərib. Hökumət Covid-19 pandemiyası şəraitində rəsmi işçilər, müəllimlər və tələbələr üçün evdən işləmək və evdən öyrənmək üçün qaydalarını tətbiq etdiyi bir vaxtda insanlardan məhsuldar olmaları tələb olunurdu ki, həyat öz axarında davam edə bilsin. Bu ərafədə müxtəlif növ proqram təminatları köməyə çatdı. Dərslərin qaldığı yerdən davam etdirilməsi, onlayn görüşlər bu tətbiqlər sayəsində həyata keçirildi.

Öyrənmə vasitəsi kimi istifadə olunan proqram təminatları çox vaxt elektron öyrənmə adlanır. Nadıran Tanyeli də ifadə edir, internetdən öyrənmə vasitəsi kimi istifadə ilk növbədə xarici dil öyrənənlər üçün tədris prosesini daha maraqlı edir[24]. Müəllif diqqəti ali təhsil müəssisələrinin onlayn dil proqramlarının hazırlanmasında daha çox iştirak etməsinə yönəldir.

Distant təhsil fiziki və vaxt məhdudiyyətlərinin olması səbəbindən tələbələrin və öyrənənlərin təhsillərini davam etdirmələrinə şərait yaradan ən effektiv üsuldur. Uzaqdan təhsil platformaları valideynlərə, müəllimlərə, universitetlərə və ali təhsil müəssisələrinin administratorlarına tələbələrin öyrənməsini asanlaşdırmağa kömək edir. Distant təhsil platformalarının əksəriyyəti pulsuzdur və bir çoxu bir neçə dildə mövcuddur. Bu platformalar məsafədən tədris həlləri təklif edir. Bunlar gün ərzində bütün tələbələrin görüşə və müzakirə edə biləcəyi vaxt yaratmaqla qrup birliyini təşviq edən alətlərdir. Bundan əlavə, onlar tələbələrə təcrid olmamağa, qrup dinamikasını

qorumağa, tədris prosesində tələbənin fəal iştirakına, xarici dilin öyrədilməsində marağın yaradılmasına, və müəllimləri ilə olan əlaqəni qorumağa imkan verir. Bu alətlər müəllimlərə tələbələrə prioritet olaraq çalışacaqları sessiyalar barədə məsləhət verməyə və tələbələri cəlb etməklə distant təhsil kursuna rəhbərlik etməyə imkan verir. Pandemiya şəraiti də nəzərə alınaraq, müəllimlər texnologiyanın inkişafı ilə bərabər tələbələrinə mümkün ola biləcək ən yaxşı öyrənmə təcrübəsini təmin etmək üçün müvafiq proqram təminatı ilə təchiz etmişlər. Təhsil müəssisələrinin distant təhsil planlarını reallaşdırarkən nəzərə almalı olduqları 5 növ proqram göstərə bilərik:

- Öyrənmə İdarəetmə Sistemi (LMS)¹
- Video konfrans
- Əməkdaşlıq
- Komandanın monitorinqi və idarə olunması
- Uzaqdan giriş[35]

Öyrənmə İdarəetmə Sistemi. Fiziki olaraq sinif otaqlarına, auditoriyaya və dərslərlərə çıxışın məhdud olması və ya ümumən olmaması səbəbindən müəllimlər təhsil materiallarını tələbələrinə effektiv şəkildə çatdırmaqda çətinlik çəkirdilər. Məhz buna görə öyrənmə idarəetmə sistemi bu problemin aradan qaldırılmasına şərait yaratdı. Öyrənmə İdarəetmə sistemləri müəllimlərə təhsil məzmununun idarə olunmasına, materialın təqdim edilməsinə və izlənilməsinə köməklik göstərir. Hazırda ən çox istifadə olunan öyrənmə idarəetmə sistemlərinə *Schoology Learning*, *Canvas* və *Blackboard Learn* proqramlarını nümunə göstərə bilərik. Məqsəd təlim prosesini idarə etmək, materialların öyrənilməsinin gedişatını və tələbələrin bütün fəaliyyət növləri üzrə inkişafını izləməkdir.

Belə bir yanlış təsəvvür ondan ibarətdir ki, öyrənmə idarəetmə sistemi LMS yalnız distant təhsil üçündür. Bu belə deyil, o, təhsilin bütün formalarını təşkil etməyə

¹**Learning Management System (LMS)** - ingilis dilindən tərcümə edilib-Tədris idarəetmə sistemi təhsil kurslarının, təlim proqramlarının və ya öyrənmə və inkişaf proqramlarının idarə edilməsi, sənədləşdirilməsi, izlənilməsi, hesabat verilməsi, avtomatlaşdırılması və çatdırılması üçün proqram təminatıdır. Tədris idarəetmə sistemi konsepsiyası birbaşa e-Learning-dən yaranmışdır.

kömək edir: əyani, distant, fərdi və qrup. Bu, LMS-in köməyi ilə müxtəlif ünsiyyət formalarını təşkil etmək mümkün olması səbəbindən mümkündür. Məsələn: onlayn yayımlar, forumlar, söhbətlər və poçt siyahıları.

LMS və ya Distant Təhsil Sistemi - distant təhsil texnologiyasından (DT)² istifadə edərək təhsil proqramlarının yaradılmasında və praktiki həyata keçirilməsində iştirakını təmin edən təşkilati, telekommunikasiya və pedaqoji resursların məcmusudur[35].

DT, tədris prosesinə xas olan bütün komponentləri özündə birləşdirən məsafədə müəllim və tələbələr arasında qarşılıqlı əlaqə prosesidir: məqsəd; məzmun; üsullar; təhsil vasitəsidir.

Videokonfrans. Daha interaktiv öyrənmə mühiti yaratmaq və tələbələri dərəcə cəlb etmək üçün müəllimlər tələbələrlə real vaxt rejimində əlaqə saxlaya bilərlər. Bu sadəcə tələbələri maraqlandırmır, eyni zamanda müəllimlərə sessiya zamanı yarana biləcək sualların aradan qaldırılmasına kömək edir. Videokonfrans müəllimlərə və tələbələrə real vaxt virtual şəkildə əlaqə saxlamağa və əməkdaşlıq etməyə imkan verir.

Universitetlər, məktəblər və fərdi müəllimlər tərəfindən ən çox istifadə edilən videokonfranslara *Google EDU*, *Zoom*, *Microsoft Teams* və *Wyzant* daxildir.

Əməkdaşlıq. Uzaq məsafədən öyrənərkən birdən çox insan arasında tapşırıqları əlaqələndirmək demək olar ki, mümkünsüzdür. Əməkdaşlıq proqramı tələbələrə və müəllimlərə birlikdə işləməyə və praktiki tədrisi asanlaşdırmağa imkan verir. Ən çox istifadə edilən əməkdaşlıq proqramlarına *MURAL*, *Drawp for school* və *Loop* daxildir.

Uzaqdan Giriş Proqramı. Bəzi tələbələrin evdə olan kompüterlərində onlara lazım olan proqram vasitələri (Adobe, Microsoft Office və s.) olmaya bilər. Uzaqdan giriş proqramı tələbələrə öz kompüterlərindən ali təhsil müəssisələrinin kompüterlərinə uzaqdan daxil olmaq və onları idarə etmək imkanı verir. Hal-hazırda təhsil üçün ən yaxşı uzaqdan giriş proqramı *Splashtop*-dur. *Splashtop* tələbələrə öz kompüterlərindən, planşetlərindən və mobil cihazlarından Windows və Mac kompüterlərinə virtual giriş imkanı verir.

² DT-distant təhsil

Öyrənmə idarəetmə sistemi distant təhsil zamanı müəllimlərin işini müəyyən dərəcədə asanlaşdırır. Bunlara misal olaraq *Google Drive*, *Camtasia*, *Quizyourself*, *Teamviewer*, *Wordpress*, *Canva*, *Blackboard* kimi proqramların adını çəkmək olar.

Tez-tez müəllimlər fayl mübadiləsi, şifahi istehsal, fakt vərəqləri, yazılı istehsal və s. üçün fayl paylaşımına ehtiyac duyurlar. Google Drive, 10GB-a qədər saxlama paylamağa imkan verən ən yaxşı pulsuz onlayn saxlama xidmətlərindən biridir.

Google Drive-dan istifadə etmək üçün, sizə lazım olan hər şey hesabınıza imza atmaq üçün Google Hesabıdır. Google Drive fayl və qovluqları saxlamaqla yanaşı, sizə söz işləmə, e-kart yaratma və təqdimat üçün alətlər təklif edir.

Camtasia – videoları redaktə etməyə, video təlimatlar və təqdimatlar yaratmağa imkan verən məşhur video redaktə proqramıdır. Bu proqram əsasən ekran video çəkiliş aləti (Screencast) ilə tanınır.

Bu proqram təklif etdiyi bir çox alət və xüsusiyyətlər sayəsində asanlıqla onlayn kurs videoları yaratmaq və paylaşmaq üçün istifadə edilə bilər. Kompüterinizin ekranını çəkmək üçün video çəkiliş aparmaq və təqdimat proqramlarında, veb brauzerin pəncərəsində və ya video zəng zamanı baş verənləri qeyd etmək üçün Camtasia-dan istifadə edə bilərsiniz.

QuizYourSelf-Qiymətləndirmə öyrənmənin zəruri istiqamətlərindən biridir. Belə ki, o, öz effektivliyini ölçür, tələbələrin bu prosesdə harada olduğunu müəyyənləşdirir, müəllimlərə tələbələri başa düşməyə və onları izləməyə imkan verir. Onlayn qiymətləndirmələri həyata keçirmək mümkündürmü?

Bəli, QuizYourSelf aləti ilə onlayn, kompüter və ya smartfon vasitəsilə asanlıqla quizzes, MCQ və digər növ qiymətləndirmələr yaratmaq mümkündür.

Müəllimlərin qrup dərslərinin təşkili üçün ən çox istifadə etdiyi bəzi vasitələr vardır. Bunlar aşağıdakılardır:

1) Skype

Skype ilə dərslərin keçirilməsi: videokonfrans və paylaşma xüsusiyyətləri. Skype xüsusən bir və daha çox insanla uzaqdan mübadilə etmək imkanı yaradan, dünyada

tanınan və ən çox istifadə edilən proqramlardan biri hesab olunur. Skype həm kompüterlərə (bütүн əməliyyat sistemləri ilə uyğunlaşır), smartfonlar (Android, İOS və ya Windows Phone) və tabletlərə asanlıqla quraşdırıla bilər. Kifayət qədər sabit internet bağlantısının olması şərtilə Skype-da video mübadiləsi çox keyfiyyətlidir. Bunun sayəsində müəllim və tələbə distant təhsildə də bir-birini görüb fikir mübadiləsi apara bilər. Peşəkar müəllim distant təhsil zamanı da interaktiv mühitin yaradılmasında çətinlik çəkməyəcək. Skype-ın əsas xüsusiyyətləri və üstünlükləri bunlardır:

- Mobil, planşet və ya kompüterdə ekran paylaşımı: dərş zamanı nəticəni uzaqdan paylaşmaq imkanı yaradır.

- Sənədlərin (fayl, fotosəkil, video, qrafik və s.) sadə və sürətli paylaşılması imkanı vardır.

- Onlayn dərşlərin yazılması ki, bu da tələbənin dərşləri istədiyi zaman təkrar izləmək, müəllimin qeyd və izahatlarına yenidən qulaq asmaq şəraiti yaradır.

- Təkrar izləmə zamanı hətta online dərşə subtitr (altyazı) vermək imkanı vardır.

Skype-ın üstün cəhətləri olduđu kimi çatışmayan cəhətləri də mövcuddur:

- Paylaşılan faylların ölçüsünün 300 MB-dan çox olmamalıdır.

- Hər dərş 50 nəfərdən artıq şəxsin iştirakı mümkün deyildir.

- Onlayn dərş qeydləri sadəcə 30 gündür.

Skype-ın əsas xüsusiyyətləri və üstünlükləri bunlardır:

- Mobil, planşet və ya kompüterdə ekran paylaşımı: dərş zamanı nəticəni uzaqdan paylaşmaq imkanı yaradır.

- Sənədlərin (fayl, fotosəkil, video, qrafik və s.) sadə və sürətli paylaşılması imkanı vardır.

- Onlayn dərşlərin yazılması ki, bu da tələbənin dərşləri istədiyi zaman təkrar izləmək, müəllimin qeyd və izahatlarına yenidən qulaq asmaq şəraiti yaradır.

- Təkrar izləmə zamanı hətta online dərşə subtitr (altyazı) vermək imkanı vardır.

Skype-ın üstün cəhətləri olduđu kimi çatışmayan cəhətləri də mövcuddur:

- Paylaşılan faylların ölçüsünün 300 MB-dan çox olmamalıdır.

- Hər dərs 50 nəfərdən artıq şəxsin iştirakı mümkün deyildir.
- Onlayn dərs qeydləri sadəcə 30 gündür.

2) Zoom

Zoom həm fərdi təlim sessiyaları, həm də qrup öyrənməsi üçün istifadə oluna bilən bulud əsaslı video konfrans vasitəsidir. Zoom çarpaz platformalı videokonfrans və mesajlaşma proqramıdır. Müəllimlər və tələbələr təhlükəsiz, şifrə ilə qorunan virtual otaqlarda real vaxt rejimində əlaqə saxlaya bilirlər. Bütün onlayn görüşlər qeydə alınır və buluda yüklənə bilər, beləliklə, dərsi buraxan tələbələr daha sonra görüşə bilirlər.

Zoom təkcə HD video və audio təqdim etmir, həm də görüşlər zamanı yüksək interaktivlik və əlaqə yaratmağa imkan verən bir çox innovativ seçimlər təklif edir. Məsələn, iştirakçılar söhbətdə mesaj və faylları mübadilə edə və ya ekranlarını paylaşa və lövhə funksiyasından istifadə edərək onlara şərh verə bilirlər.

Zoom ilə dərslərin keçirilməsi: sadə və səmərəli videokonfranslardan biri hesab olunur. Skype-da olduğu kimi, Zoom bütün mediada quraşdırıla bilər və bütün mobil və ya kompüterlərdə olan əməliyyat sistemləri üçün uyğun gəlir. Bu gün Zoom, performans və istifadəsinin asanlıqı sayəsində məsafədən tədris üçün ən populyar vasitələrdən biridir.

Zoom ilə tədris üçün əsas xüsusiyyətlər və üstün cəhətlər:

- Dərs zamanı mesajlaşma imkanı
- Qrup söhbətində sənədlərin, şəkillərin, videoların paylaşılması
- Cütlük və böyük qruplarla görüş zamanı ekranı paylaşmaq imkanı
- Vebinarın yaradılması
- Ödənişsiz qeydiyyat imkanı
- Yükləməklə və ya birbaşa onlayn əlaqə vasitəsilə əldə etmək imkanı
- HD video

Çatışmayan cəhətləri:

- Zoom-a bir dərş yalnız 100 nəfər qoşula bilər, ancaq ödənişli əsaslarla olduqda 500-ə qədər iştirakçı qoşula bilər.
- Dərs müddəti 40 dəqiqədir.
- İştirak edənlər dərş keçən müəllimin icazəsi olmadan yazıya daxil ola bilməzlər.

Zoom platforması dünya miqyasında konfrans otaqlarında, yığıncaq və təlim otaqlarına, həmçinin icraçı ofislərdə, sinif və auditoriyalarda istifadə olunan orjinal proqramdır[33]

3) Google Hangout

Google Hangout ilə tədris: google-un videokonfrans vasitəsi.

Google Hangout tamamilə ödənişsiz videokonfrans və söhbət xidmətidir. Bu proqram həmçinin videokonfrans iştirakçıları qoşulmadıqda belə onlarla əlaqə yaratmağa köməklik göstərir.

Google Hangout-un əsas xüsusiyyətləri:

- Bütün növ faylları paylaşmaq mümkündür (şəkil, fotosəkil, video).
- YouTube-da canlı yayım mümkündür.
- Google paketindəki bütün proqramlarla işləmək imkanı: Google Disk, Slideshare, Google sənədlər.
- Android , İOS üçün dəstəklənir və veb brauzer vasitəsilə (google chrome, firefox) istifadə oluna bilər.
- Hətta iştirakçılar oflayn olduqlarında belə onlarla əlaqə saxlamaq və mesaj göndərmək mümkündür.

Çatışmayan cəhətləri:

- Maksimum 10 nəfər iştirak edə bilər.
- Videokonfrans yaratmaq üçün Google hesabına sahib olmaq tələb olunur.

4) Microsoft Teams

“Microsoft Teams” platforması ilk dəfə 2016-cı ildə müəssisə daxilində informasiya mübadiləsini təmin etmək üçün Microsoft Office şirkətinə verilmiş sifariş əsasında yaradılmışdır. Bu platforma Office365 paketinin bir hissəsi olub, təhsilçilərə yəni, tələbələrə təhsil proqramlarının mənimsənilməsi imkanlarının təmin edilməsi və təlim-tədris prosesinin məsafədən təşkili məqsədini daşıyır. Proqramın ilkin versiyasında bəzi məhdudiyyətlər mövcud idi, məsələn istifadəçi sayına, komanda sayına və faylın yaddaşda yerləşdirilməsinə və s. məhdudiyyətlər. Lakin son 3 ildə bu məhdudiyyətlər aradan qaldırılaraq “Microsoft Teams” platforması ümumdünya bazarında informasiya mübadiləsini həyata keçirən nəhəng korporativ platformaya çevrilib. “Microsoft Teams” platforması ali təhsil müəssisələri üçün video bağlantı vasitəsilə uzaqdan təhsil vermə, müəllim-tələbə müzakirəsini təşkil edən, interaktiv üsullardan istifadə üçün və sillabus, mühazirə və digər dərs materiallarının ötürülməsi kimi imkanlar yaradır. Həmçinin böyük həcmli videomaterialların yerləşdirilməsi, təqvim aləti vasitəsilə dərslərin və onlayn mühazirələrin planlaşdırılması, qiymətləndirmənin aparılması alətlərindən istifadə, qrup işinin təşkili də bura daxildir.

Koronavirus pandemiyası nəticəsində evdən fəaliyyət göstərmək ərafəsində bəzi proqramların istifadəsi genişlənməyə başladı. Azərbaycanda pandemiya dönməsində məşhurluğu artan biri də Microsoft-un geniş şəkildə istifadə olunan və istər təhsil, istərsə də qeyri-təhsil sahələrində işləyənlərin əlaqəsini yaratdığı teams platformasıdır. Bu platformaya ehtiyacın yaranması nəticəsində gün boyu ödənişsiz şəkildə konfransa daxil olmaq imkanı yarandı. Bunun nəticəsində Teams istifadəçiləri istənilən hər kəsi videokonfransa dəvət etmək imkanı qazandılar. Yəni, bu proqram özəlliklə təhsil sahəsində daha çox istifadə olundu. İstər orta ümumtəhsil məktəbləri, istərsə də ali təhsil müəssisələri bu proqramdan dərslərin əlverişli təşkili üçün istifadə etdilər.

“Microsoft Teams” tələbələrlə asanlıqla ünsiyyət qurmağa, virtual öyrənmə vebinarları keçirməyə, qeyri-məhdud sayda tələbə ilə komanda görüşlərinə ev sahibliyi etməyə və asanlıqla əldə edilə bilən faylları saxlamağa şərait yaradır. Müəllimlər

həmçinin dərslər əməkdaşlıq formasında təşkil olunması üçün əlavə dərslər materiallarından istifadə edir və tələbələrin dərslərdə fəal iştirak etməsinə yol açır.

“Microsoft Teams” proqramı vasitəsilə tələbələrin gündəlik rastlaşdığı və istifadə etdiyi proqramlara inteqrasiya etməsinə köməklik göstərir. Bu proqramlara Microsoft Word, Microsoft PowerPoint, Microsoft Excel aid edilir və telefon, planşet və ya masaüstü kompüterlərdə asanlıqla əldə etmək olar.

Microsoft Teams-in üstünlükləri.

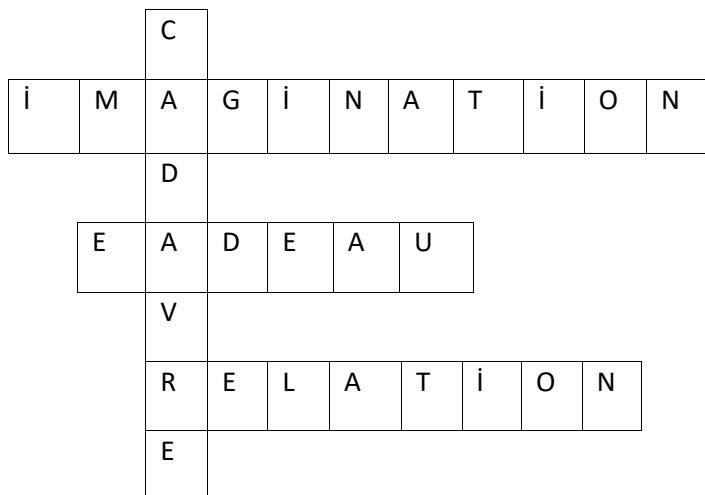
“Microsoft Teams” tələbələr üçün həm öyrədici, həm cəlbəedici, həm də maraqlı tanış interaktiv mühit təmin edir. Tələbələrin müəllimləri və həmyaşıdları ilə ünsiyyət qurmasının bir çox yolu var. Onlar real vaxt rejimində mətn söhbəti, video, səsli və əyləncəli emojilər, giflər və stikerlərdən istifadə etməklə vaxtlarını səmərəli keçirmək imkanı qazana bilirlər. Müəllimlər həmçinin komandalarda asanlıqla tapşırıqlar qura bilirlər. “Microsoft Teams” universal platforması beş problemini həll edəcək, onun köməyi ilə müəllimlər alınan məlumatları asanlıqla təşkil edə və tədris prosesini effektiv idarə edə bilirlər. Bütün lazımi alətlər artıq komandalarda olduğu üçün müəllimə onlarla proqram yükləməyə və bir çox hesab yaratmağa ehtiyac qalmayacaq. Bir interfeysdə siz birgə öyrənmə üçün dərslər yarada, tələbələrlə əlaqə saxlaya, faylları paylaşa, tapşırıqlar təyin edə və qiymət verə bilərsiniz. Proqram nəinki distant təhsil prosesini sadələşdirir, həm də müəllim və tələbələr və onların valideynləri arasında uğurlu qarşılıqlı əlaqə üçün məkan təmin edir.

2.3 Eksperimentin təşkili, aparılması və nəticələri.

Azərbaycan Dillər Universitetinin Fransız dili müəllimliyi üzrə təhsil alan 325a və 326b qruplarında 2021-2022 ci tədris ilində pedaqoji təcrübə zamanı eksperimental iş aparılmışdır. Eksperimentə 325-ci qrupla birgə fransız dilində təhsil alan digər qrup tələbələrində cəlb olunub.

Eksperiment onlayn tədris zamanı şifahi nitq bacarıqlarının formalaşdırılması prosesi üçün interaktiv təlimin effektivliyini müəyyən etmək məqsədilə tələbələr arasında xarici dilin tədrisinin bəzi interaktiv üsulları sınaqdan keçirilmişdir. Bu üsullar tələbələrə şifahi və ya yazılı nitq bacarıqlarını inkişaf etdirməyə yönəldilmişdir. Təcrübədə eyni sayda tələbənin olduğu iki qrup (A və B) iştirak etdi. Bunlardan biri təcrübə qrupu (15 nəfər) idi ki, burada distant təhsil formasında fransız dili təhsil fəaliyyətinə cəlb edilməsini təşviq etmək üçün interaktiv tədris metodlarından istifadə edilmişdir. Digər qrup isə əyani təhsil formasının istifadə olunduğu və istifadə etdiyimiz metodologiyanın effektivliyini qiymətləndirməyə imkan verən nəzarət qrupu idi (15 nəfər).

Eksperimental sınaqlara gəlicə, o, 2 mərhələni əhatə edirdi: yazılı və şifahi. Yazı mərhələsi aşağıdakı tapşırıqlardan ibarət idi: yazılı tapşırıq krasvord tipli tapşırıqdan təşkil olunmuşdu. Bu isə tələbələrə yeni söz öyrənməyə və onları yadda saxlamağa xidmət edir. Daha sonra tələbələr arasında mövzu üzərindən suallara cavab şəklində müzakirə aparıldı.

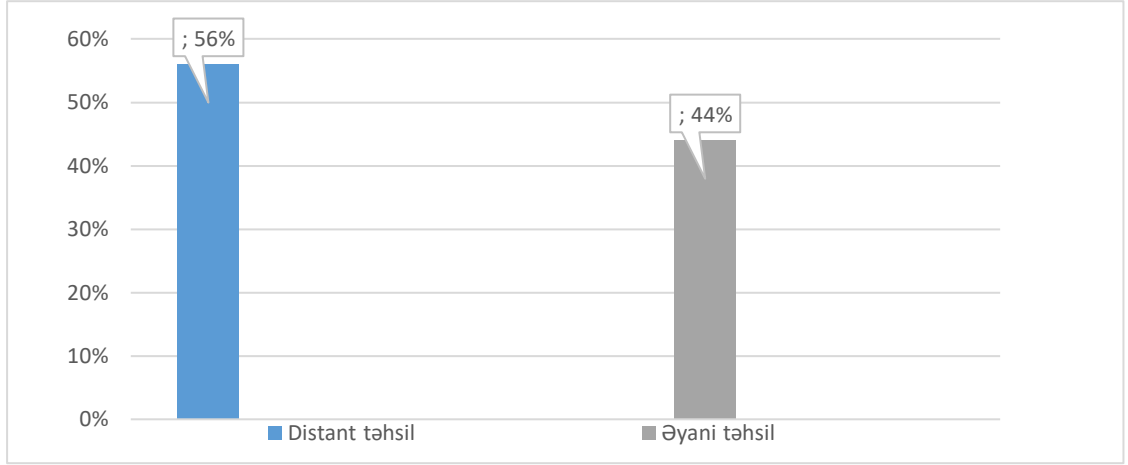

Hər bir tapşırıq üçün tələbələrə xallar verilirdi, bu ballar yekunlaşdırılaraq yekun qiymətdə nümayiş etdirildi.

Eksperiment Microsoft teams platforması üzərindən həyata keçirildi. Universitet tərəfindən tələbələrə yönləndirilmiş hesablar vasitəsilə. Əvvəlcə platforma üzərindən qrup təşkil olunub tələbələrin hesabları bu kanala əlavə edildi, daha sonra görüş vaxtı platformanın kalendar bölümünə yerləşdirildi. Müşahidə zamanı eksperimental mərhələdə biz fransız dili dərslərini təhlil etdik, yəni distant təhsil forması və əyani təhsil formasının onların nəticələri diaqram şəklində faizlə göstərilir (Diaqram 1). Müşahidə ərzində aparılan dərslərin təhlili zamanı məlum olub ki, distant və ya məsafədən tədris metodologiyası üstünlük təşkil edir lakin bəzi halları çıxmaq şərti ilə 56%. Onlayn təhsil zamanı iş əsasən birbaşa tələbələrlə aparılır ki, bu da tələbələrə dərsi hazırlamaqda yaradıcılıq nümayiş etdirməsinə imkan verir; bu üsul xarici dil öyrənmək üçün motivasiyanın artırılmasına bir növ səmərəli haldır. Bəzi dərslərdə interaktiv metodlardan istifadə edilmişdir. Onlayn təhsil formasında fransız dili dərslərində tələbələrin işinin təşkili göstərdi ki, bu, həm əqli əməliyyatları yüksək səviyyədə olan, həm də zəif tələbələrin, müxtəlif kateqoriyalarından olan tələbələrin təfəkkür müstəqilliyini inkişaf etdirmək üçün səmərəli vasitədir. Mövzuya maraq artır, sosial ünsiyyət bacarıqları inkişaf edir.

Onlayn təhsil formasında prezentasiyaların nümayiş etdirilməsi daha rahat və əlverişli və çevikdir çünki Microsoft Teams proqramında belə bir funksiya mövcuddur belə ki, prezentasiyaları bir başa tələbələrin ekranında paylaşmaq imkanı var buda daha səmərəli haldır. Beləliklə əyani formada prezentasiyaların nümayiş etdirilməsi bir sıra maneələrlə üzləşir. Və bu maneələr eksperiment zamanında özünü göstərdi ilkin olaraq dərslərin yalnız proyekt olan otaqda təşkil olunması bəzi hallarda otaq tapmaq kimi və ya proyektin işlək vəziyyətdə olmaması səs effektinin sinif otağı boyunca bərabər paylanmaması lakin onlayn tədris zamanı belə hallara rast gəlinmir. Bunlarla yanaşı heç

bir interaktiv metoddan istifadə olunmayıb. İştirak edilən dərslərin heç birində oyun texnikalarından istifadə göstərilməyib.

Diqram 1. Distant təhsil və ənənəvi təhsilin müqayisəsi

Beləliklə A qrupunda onlayn şəkildə B qrupunda isə əyani formada dərslər həyata keçirildi. Müşahidə 1 həftə ərzində 2 gün aparıldı. Həftənin 2-ci və 4-cü günləri. 2-ci gün onlayn şəkildə A qrupunda dərslər aparıldı ki, burada müxtəlif metodlardan istifadə edildi. İlk olaraq əvvəldə dediyimiz kimi görüş kalendara əlavə olunub görüş saatında dərslər başladı. Mövzuya uyğun olaraq müəyyən tapşırıqlar hazırlanmışdı. Həmin gün silabus üzrə mövzunun adı *“L’enseignement da la comprehension orale en approche communicative”* yəni *“Kommunikativ yanaşmada şifahi anlamının tədrisi”* idi. Bu səbəbdən mövzuya uyğun olaraq müəyyən tapşırıqlar hazırlanmışdı.

Cədvəl 1: İlkin yəni eksperimentdən öncəki nəticələrinin müqayisəli təhlili

Tələbələrə verilən bal sistemi	Eksperimental qrupun nəticələrinin sayı	Nəzarət qrupunun nəticələrinin sayı
“9-10”	4	3

“7-8”	8	7
“5-6”	3	5

A qrupunda yəni onlayn şəkildə aparılan dərstdə mövzula bağlı prezentasiya nümayiş etdirildi. Tələbələrin diqqətini prezentasiya boyu çəkmək olduqca asan oldu.

Daha sonra mövzumuz eşidib anlama olduğu üçün bununla bağlı dinləmə tapşırığı hazırlanmışdı və həmin mövzu ilə bağlı test tərtib olunmuşdu. İlk olaraq test ekranda paylaşılaraq tələbələrin tanış olması üçün 2 dəqiqə vaxt verildi ki, naməlum sözlər aşkar edilib müzakirə edilsin. Və onlara 2 dəfə dinləmə haqqlarının olduğu deyildi. İlk dinləmədən sonra mətnlə bağlı müəyyən suallar verildi.

Müşahidə zamanı aparılan dinləmə mətnini təqdim edirik.

-Eh, Sylvain, tu aimes la musique, toi?

-Oui, pourquoi?

-Tu connais Max Lipatti?

-Oui, oui, j'aime bien!

-ils en ont un peu parle a la radio mais je ne connaissais pas...

-En fait, c'est un pianiste contemporain, plutot de jazz.

-Il vient d'ou?

-Bah, il est d'origine roumaine, ils est ne la-bas mais ses parents sont d'parents sont d'origine tcheque et ruse.

-Ah ouais, alors il a une richesse culturelle.

-Oui, d'ailleurs il dit souvent qu'il est la somme de ses identites parce qu'il vit depuis longtemps a Paris et il a eu des influences musicales differentes.

-Enfin, les influences, c'est pas la meme chose que l'identite... il est quand-meme romain avant tout!

-Tu vois, c'est intéressant parce qu'il explique que ce sont les autres qui le définissent comme roumain depuis qu'il est en France. Pour lui, tout ça n'a pas vraiment d'importance, surtout pour sa musique. Et il n'y avait pas vraiment réfléchi... mais c'est un peu comme si on avait besoin de catégoriser les gens en les associant à une nationalité. D'ailleurs, les journalistes disent souvent que sa musique est influencée par la musique traditionnelle roumaine.

-Et c'est pas vrai?

-Si, un peu, mais on ne peut pas dire non plus qu'il fait de la musique roumaine. D'ailleurs, il travaille avec des musiciens roumains. En revanche, c'est vrai qu'il aime beaucoup les chants traditionnels, notamment ceux qui prônent l'espoir, car c'est un thème universel qui touche tous les peuples.

-C'est vraiment intéressant! En tous cas, ça me donne envie d'écouter ses morceaux.

Dinlemə tapşırığında səsləndirilən dialoq üzrə tərtib olunmuş test tapşırıqları.

1. *Choisissez les propositions qui correspondent à Max Lipati?*

a. *Il est pianiste*

b. *Il est tchèque*

c. *Il est russe*

d. *Il est roumain*

e. *Il est parisien*

2. *Pour lui, "Je suis la somme de mes identités" signifie:*

a. *"Je suis roumain avant tout."*

b. *"Ma personnalité est constituée de plusieurs cultures."*

c. *"Ma religion est la base de mon identité."*

3. *Qu'est-ce qui s'est passé pour lui en France?*

a. *Il s'est senti catégorisé.*

b. *Il a trouvé qui il était musicalement.*

c. *Il a découvert sa religion.*

4. *Il estt influence par la musique roumaine.*
 - a. *Vrai*
 - b. *Faux.*
5. *Il ne joue qu'avec des Roumains.*
 - a. *Vrai.*
 - b. *Faux.*
6. *Il est attace a un seul styke musical.*
 - a. *Vrai.*
 - b. *Faux.*
7. *Pourquoi aime-t-il les chants traditionnels?'*
 - a. *Ce sont des morceaux meconnus.*
 - b. *Ce sont des morceux qui rassemblment les gens.*
 - c. *Ce sont des morceaux tristes et melodieux.[32]*

Təşkil olunan onlayn dərş zamanı yəni A qrupunda şifahi mərhlənin 2-ci tapşırığı 3 dəqiqəlik video rolıkdən ibarət idi. Təqdim olunan video rolıkin mövzusu “La nouveau locataire” idi. Video 4 dən çox persanajların söhbətindən təşkil olunmuş dil səviyyəsi tələbələrə uyğun seçilmişdi. Digər dinləmə mətnində olduğu kimi bu tapşırıqdada 2 dəfə izləmə haqqı verildi. Video Microsoft teams proqramında bir başa tələbələrin ekranında nümayiş etdirildi bu isə tapşırığın tələbələrə daha rahat və asan şəkildə çatdırılmasına şərait yaradır. Video rolik digər tapşırıqlar ilə müqayisədə tələbələrin diqqətini daha çox çəkdi. Hətta aktiv olmayan tələbələr belə sualları cavablandırmaq istəyirdi.

Tələbələrə video rolik üzərindən verilən suallar:

1. *De quoi parlait le sujet?*
2. *Qui était le premier locataire?*
3. *Pourquoi la femme n'a pas accepté le mannequin?*
4. *Pourquoi n'ont-ils pas accepté le deuxième locataire?*

Bu suallar əsasında tələbələr arasında müzakirə davam etdi. Bu tapşırığımız olduqca effektiv oldu.

Qeyd etmək vacibdir ki, ilkin sınaq tapşırıqlarının nəticələrinin təhlili tələbələrin orta akademik göstəricilərə malik olduğunu göstərdi ki, bu da yeni materialı yadda saxlamaq qabiliyyətinin yaxşı olduğunu göstərir. Tələbələrin yaddaşı, diqqəti və təfəkkürü yaxşı inkişaf edir.

A qrupunda daha bir dinləmə tapşırığı həyata keçirildi. Çünki mövzumuz şifahi anlama olduğu üçün bu cür tapşırıqlara daha çox üstünlük verildi.

Les vacances, c'est le moment que nous attendons tous ! Oublier le bureau et le stress pour faire ce qui nous plaît et passer du temps en famille, tout le monde en rêve même les chefs d'Etat Mais pour eux, les vacances sont parfois moins reposantes qu'ils le voudraient. En effet, l'été dernier, le président français a été mitraillé par surprise par les paparazzi alors qu'il se promenait en bord de mer. Son homologue russe, lui, aime médiatiser ses vacances Il invite même les journalistes à prendre des photos souvenirs de ses vacances au bord d'un lac ou pendant qu'il pêche en bateau Le président américain ne change jamais ses habitudes et se rend dans une résidence privée. Même s'il profite de moments d'intimité en famille, il n'exclut pas les photographes de ses parties de golf. D'autres chefs d'Etat s'aventurent à l'étranger pour y goûter des plats typiques et profiter des paysages, au risque de déplaire à leurs compatriotes. Si pour tous, le changement de lieu et les activités sont synonymes de plaisir, la pression médiatique reste présente.

1. *Quel est le theme du document?*

a. *Les vacances de les medias.*

b. *Les activites de vacances.*

c. *Les vacances des chefs d'Etat.*

2. *Choisissez la situation qui correspond a chaque chef d'Etat.*

Le president americain Le president russe Le president français

3. *Quelles sont les activites de vacances des president?*

- a. *La peche*
- b. *La photographie*
- c. *L'achat de souvenirs*
- d. *La voile.*
- e. *Les promenades a la plage.*
- f. *Le golf.*

Quelles sont les consequences des vacances presientielles?

- a. *Une grande aventure et un depaysement important.*
- b. *Une poursuite par les medias.*
- c. *Un rejet de la destination par certaines personnes.*

Belə ki, müşahidə, dərslərin təhlili, söhbət, sorğu-sual və sınaqların nəticələri hər iki qrupda tələbələr arasında şifahi nitq bacarıqlarının formalaşmasının təxminən eyni ilkin səviyyəsini göstərdi.

B qrupunda yeni nəzarət qrupunda əyani formada dərs həyata keçirildi. Bu qrupunda sayı eksperimental qrupla eyni 15 nəfər tələbədən ibarət idi. Mövzumuz ilə əlaqəli olaraq ilk olaraq sorğu sual edildi.

Eksperimental hissənin nəticələrini yekunlaşdıraraq, onlayn texnologiyalarına əsaslanan xarici dilin tədrisinin interaktiv metodlarına üstünlük vermək qərarına gəldik. Bu interaktiv tədris metodları qrupu tələbələrin marağına səbəb olacaq və fransız dili dərslərində motivasiyanı artıracaq. Təcrübə zamanı şifahi nitq bacarıqlarının inkişafına yönəlmiş tədris ədəbiyyatı və interaktiv tədris metodlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatımız zamanı istifadə etdiyimiz interaktiv metodlar tələbələrin marağına səbəb olmuş dərs prosesi ərzində hər biri aktiv iştirak etməyə çalışırdı. daha bir tapşırıq qruplarla iş adlanır ki burada tələbələr qruplara bölünərək "Vacances d'été" mövzusunda müəyyən parametrləri olan kartlar verilir, bunun əsasında tələbələr bir neçə dəqiqə ərzində qarşı qrupun nümayəndəsi i dialoq yaradırlar.

Qruplarla müzakirə üçün parametrlər:

- - *Comment ai-je passé les vacances d'été ?*
- - *Les avantages des vacances d'été à la mer.*
- - *Les inconvénients des vacances d'été en ville.*
- - *Les vacances d'été au village.*
- - *Le meilleur endroit pour les vacances d'été[34].*

Beləliklə, bütün tələbələr cəlb olundu və hər bir tələbə 10 dəqiqə ərzində bir neçə mövzunu müzakirə etməyi bacardı.

Yuxarıdakıları ümumiləşdirərək qeyd etmək yerinə düşər ki, bu üsul təkcə şifahi nitq bacarıqlarının deyil, həm də müəyyən bir məsələ ilə bağlı öz fikrini ifadə etmək və öz nöqteyi-nəzərini müdafiə etmək bacarığının formalaşmasına töhfə verən bir növ müzakirədir.

Təcrübəmizin yekun mərhələsində hər iki qrupda fransız dili dərslərində onlayn formada interaktiv metodlardan istifadənin effektivliyini müəyyən etməyə kömək edən biliklərin nəzarət kəsimi aparıldı. Bu bölmə şifahi nitq bacarıqlarının formalaşdırılmasına dair tapşırıqlar, eləcə də şifahi hissə ilə test şəklində təqdim edilmişdir.

Nəzarət qrupunun nəticəsi göstərdi ki, onlayn təhsil sistemində interaktiv metodlardan istifadə sayəsində eksperimental qrup tələbələrinin şifahi və yazılı nitq bacarıqlarının formalaşması daha yüksək səviyyədədir. Bu qrupların yekun qiymətləndirilməsinin nəticəsi Cədvəl 2-də təqdim olunur.

Cədvəl 2: Yekun nəticələrinin müqayisəli təhlili

Bal	Eksperimental qrupun nəticələrinin sayı	Nəzarət qrupunun nəticələri sayı
“10-9”	7	4
“8-7”	5	6

“5-6”	3	5
-------	---	---

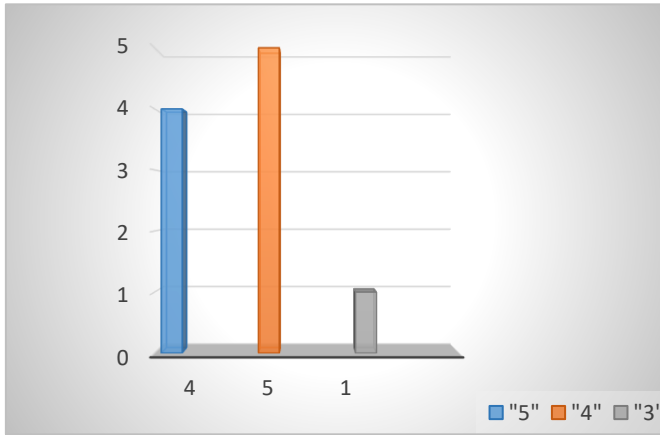

Diagram 2: Eksperimental qrupun nəticələri

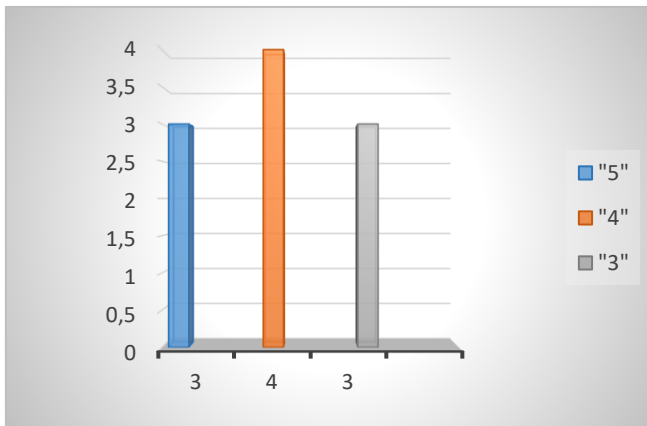

Diagram 3: Nəzarət qrupunun nəticələri

Hesab edirik ki, yekun qiymətləndirmə tələbələrin fransız dilini öyrənmək prosesinə cəlb olunmasını ən aydın və dəqiq şəkildə göstərir. Bu eksperimentin köməyi ilə sübut etdik ki, onlayn təhsil sistemi tələbələrin şifahi nitqini inkişaf etdirir, təlim prosesinin iştirakçısınları arasında emosional əlaqə yaratmağa kömək edir. Nəticə etibarilə, onlayn təhsil sistemində istifadə edilən metodların tələbələrin şifahi nitq bacarıqlarının formalaşmasına əhəməvi metodlardan daha yaxşı kömək etməsi ilə bağlı fərziyyəmiz təcrübədə öz təsdiqini tapdı.

Nəticə

Distant və ya məsafədən təhsil kommunikasiyanın xüsusi növü olub, müəllim və tələbə arasında qarşılıqlı əlaqə yaradan təhsil sistemidir. Son illərdə bu termin istər ölkəmizdə, istərsə də dünya ölkələrində tez-tez rast gəlinən və müzakirə edilən olmuşdur. Bununla səbəbi hər birimizin bildiyi kimi pandemiya şəraitidir. Hər bir sahədə olduğu kimi pandemiyanın fəsadları təhsil sahəsindən də yan ötmədi. Belə bir çətin şəraitdə onlayn təhsil sistemi köməyə çatdı. Distant təhsil əlbəttə ki, möcüzəvi həll yolu deyil və üzvə təhsil həmişə təhsil dünyasında öz yerini tutacaqdır.

Bununla belə, distant təhsil tələbələrə olduqları yerlərdə daha yaxşı çatmaq üçün istifadə edilməmiş potensiala malikdir. Və müəllim və təhsilalanları yeni üsullarla, xüsusən də Covid-19 pandemiyası ərəfəsində mürəkkəb vəziyyət zamanı birləşdirib.

Artan çeviklik, maraqlı balans hesabatı və yeni peşə təhsili arasında, görünür ki, peşə təhsilinin gələcəyi zaman və məkan, həm də düşüncə baxımından şaxələndiriləcək.

Distant peşə təhsili bizim nəsil üçün böyük texnoloji imkandır. Bu distant və ya məsafədən təhsil sistemi ənənəvi sinif otağından daha ucuz görünür və tələbələr öz çevik cədvəllərində işləməyə imkan yaradır. Bu təhsil sistemi tələbə və müəllim arasında əlaqəsini və qarşılıqlı əlaqəsini asanlaşdırır. Artıq tədqiqatçılar, məktəblər (universitet, kollec, lisey) və tələbələrin valideynləri distant təhsilə müəyyən dərəcədə güvənməyə başlayıblar. Bununla belə, bəzi tələbələr, müəllimlər və hətta valideynlər texniki dəstəyin olmaması səbəbindən çətinlik çəkirlər. Buna baxmayaraq distant təhsil sistemi bütün cəmiyyətə uğur gətirmək üçün böyük nemət ola bilər.

Tədqiqatın gedişatı onlayn təhsilin yaranması ilə başlanmış və inkişaf yolları ilə davam etdirilmişdi. Belə ki, distant təhsil termini ölkəmizdə yeni olsada onun tarixi çox uzaq tarixə dayanır. Hətta bu tarix bir neçə mərhələyə bölünür. 1-ci mərhələ poçt vasitəsilə həyata keçirilən distant və ya məsafədən təhsil. 2-ci mərhələ radio və televiziya vasitəsi ilə. Nəhayət 3-cü mərhələ internet vasitəsilə təşkil olunan distant və ya məsafədən təhsil. Hər bir mərhələ özünə məxsus çətinlikləri olmuş və inkişaf yolu keçmişlər.

Tədqiqat zamanı belə qənaətə gəlindi ki, distant təhsilin müsbət cəhətləri ilə yanaşı çatışmazlıqlarında mövcuddur. Lakin tədqiqat zamanı məlum oldu ki, üstünlükləri yəni, müsbət cəhətləri daha çoxdur. Distant və ya məsafədən təhsilin müsbət cəhətlərinə iqtisadi, psixoloji, sanitar kimi sahələrə aid edə bilərik. Həm tələbələrə, həm də müəssisələrə yəni universitetlərə daha ucuz başa gələn təhsil sistemidir. Xaricdə təhsil almaq istiyən tələbələr üçün böyük fürsətdir. Təkcə bu səbəbdən deyil müəyyən maneələrdən dolayı təhsildən uzaq qalan tələbələr üçün. Məsələn işləyənlər, fiziki qüsurlu tələbələr, və digər səbəblərdən.

Və belə bir üstünlükdə qeyd edə bilərik ki, auditoriya qarşısında çıxış edə bilməyənlər onlayn təhsil zamanı daha rahat olur və aktiv iştirakçıya çevrilir. Distant təhsil çevikliyi ilə seçilir.

Müsbətlə yanaşı mənfi cəhətlər də müəyyən edilmişdir. Distant və ya məsafədən təhsilin çatışmazlıqlarından biri böyük patoklarda dərs şəraiti biraz qarışıq hal alır. Yəni idarəetmə çətinləşir. Texniki, maddi və infrastruktur baxımından yetərsizliyi, ictimai orqanların xüsusilə internetə qoşulma sürətini yaxşılaşdırmaq üçün göstərdiyi bütün səylərə baxmayaraq, təhsilin bu rejimini çox məhdudlaşdırmışdır.

Distant və ya məsafədən təhsil ilə əyani təhsil forması arasında müəyyən fərqlər vardır. Bu fərqlərin başlıcası tələbə və müəllimin məkan və zaman seçiminin sərbəst olması. Onlayn təhsil forması internet şəbəkəsinə çıxışı olan istənilən yerdən həyata keçirilə bilər. Və digər fərqli cəhət əyani təhsil zamanı tələbə sayı sinif otaqlarının tutumuna görə məhduddur lakin onlayn təhsildə bir mühazirəyə maksimum 100 tələbənin qoşulma imkanı var.

Xarici dilin tədrisi zamanı müxtəlif metodlardan istifadə zəruridir. Belə ki, distant və ya məsafədən təhsil xarici təhsilin tədrisi üçün daha çox əlverişli sayılır. Bu da apardığımız araşdırma zamanı özünü göstərdi. Tələbələrin monitor arxasından bir başa dərsi dinləməsi daha əlverişli şərait yaradır. Çünki öncə qeyd etdiyimiz kimi səs effekti texniki avadanlıq baxımından onlayn təhsil üstünlük təşkil edir.

Onlayn təhsilin təşkil olunduğu proqram təminatları əyani təhsillə müqayisədə daha çox funksional, çevik sürətlidir. İstədiyiniz anda monitor arxasında olduğumuz üçün internet resurslarına çıxış imkanı.

Araşdırma nəticəsində məlum oldu ki, distant təhsilin çox sayda modelləri mövcuddur. Bu haqda bir sıra tətqiqatçılar araşdırma apararaq bu modelləri tərtib etmişlər. Bu modellərə misal olaraq “sinxron”, “asinxron” ; “hibrid” ; “teletəhsil” və s. Bunların hər biri barədə müəyyən dərəcədə məlumat 2-ci fəsilin 1-ci yarım fəsilində verilmişdir.

Distant və ya məsafədən təhsil üçün müəyyən olunmuş bir sıra proqram təminatları mövcuddur. Proqram təminatları özləridə müəyyən təsnifatlara bölünür ki, köməkçi və əsas proqram təminatları. Bunlara misal olaraq; *Microsoft Teams, Zoom Schoology Learning, Canvas və Blackboard Learn* və s.

Onlayn öyrənmənin üstünlükləri çoxsaylıdır: üstünlüklər: effektivlik, əlçatanlıq və çeviklik. Bununla belə, məsafədən öyrənmənin də müəyyən fəsadları var, xüsusilə də texnoloji və insan səviyyəsində. Buna baxmayaraq, bu tip təhsil sistemi inkişaf etməyə davam edəcək. Onlayn öyrənmə sistemi, üstünlüklərinə və mənfi cəhətlərinə baxmayaraq, əksər sahələr, təhsilalanlar və müəllimlər üçün ideal öyrənmə mühiti yaradır.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYATIN SİYAHISI

Azərbaycan dilində:

1. Əlizadə. T. *Distant təhsilin əsas modelləri və metodları*, Azərbaycan məktəbi № 3 (688), 2019, səh. 129–139
2. Əskərov. V. E. *Distant təhsilin əsas prinsipləri, üstün cəhətləri və idarə olunma vasitələri*, Elmi xəbərlər № 4, Bakı, 2016, səh.269-272.
3. Seyid. S. *Distant təhsilin tarixi*, Azərbaycan müəllimi №48, Naхçıvan, 2013

Xarici dillərdə:

Rus dilində:

4. Калинин Д.А. Использование кейс – технологии в видеокommunikативном обучении // «Спутник +»: XVII Международная научно – практическая конференция «Новые педагогические технологии». – М.: 2014. – с. 43-45.
5. Кашицин В.П. Дистанционное обучение в высшей школе: модели и технологии [Электронный ресурс] // М.: Центр информатизации Минобразования России. - Режим доступа: http://www.uni-altai.ru/Journal/pi/pi_cash.html
6. Компьютер и образование: Сб. науч. тр. - М., 1991. -217 с.
7. Компьютерные телекоммуникации - школе. Пособие для учителя./ Под ред. ПолатЕ.С. - М.: Правда, 1995 - С.500
8. Лукиных Т. Н., Можаяева Г. В. Информационные революции и их роль в развитии общества // открытый междисц. электрон. журн. Гуманитарная информатика: Вып. 3. URL: http://huminf.tsu.ru/e-jurnal/magazine/3/luk_moz.htm (дата обращения 01.02.2011)
9. Мердок Мэттью. Взрыв обучения: девять правил эффективного виртуального класса: пер. с английского / Мэттью Мердок, Трейон Мюллер. М.: Альпина Паблицер, 2012. 188 с.

- 10.Осадчий О.Е. Интегрированная учебная программа: современная инновационная стратегия в медицинском образовании. *Кубанский научный медицинский вестник*. 2020; 27(4): 51–6.
- 11.Пеньков С. Дистанционное обучение: идеи, технологии, проблемы и перспективы[Электронный ресурс].- Режим доступа: http://sbiblio.com/biblio/archive/noname_cH81апс_оЪисЪете/

İnglis dilində:

- 12.Andreev A.A., Soldatkin V.I. Distance learning: essence, technology, organization. - М .: MESI Publishing House, 2000. - 196 p.
- 13.Burns, Mary. Distance Education for Teacher Training: Modes, Models, and Methods. Education Development Center, Inc. Washington, DC. 2011. 338.
- 14.Cantrell S.W., O’Leary P., Ward K.S. Strategies for success in online learning. *Nurs. Clin. North. Am.* 2008; 43(4): 547–555.
- 15.Clark D. Psychological myths in e-learning. *Med. Teach.* 2002; 24(6): 598–604. DOI: 10.1080/014215902100006391
- 16.Cook D.A. Web-based learning: pros, cons and controversies. *Clin. Med. (Lond)*. 2007; 7(1): 37–42.
- 17.Crow J., Murray J.A. Online distance learning in biomedical sciences: community, belonging and presence. *Adv. Exp. Biol. Med.* 2020; 1235: 165–178.
- 18.Ellaway R., Masters K. e-Learning in medical education Guide 32 Part 2: Technology, management and design. *Med. Teach.* 2008; 30(5): 474–489.
- 19.Harden R.M. E-learning-caged bird or soaring eagle? *Med. Teach.* 2008; 30(1): 1–4.
- 20.Lau F., Bates J.J. A review of e-learning practices for undergraduate medical education. *Med. Syst.* 2004; 28(1): 71–87.
- 21.*Luis Miguel Dos Santos* The Discussion of Communicative Language Teaching Approach in Language Classrooms // *Journal of Education and e-Learning*

- Research. 2020. Vol. 7. № 2. P. 104—109. ISSN(E) 2410-9991 / Sieber J.E. Misconceptions and realities about teaching online. *Sci. Eng. Ethics*. 2005; 11(3): 329–340. ISSN(P) 2518-0169. DOI: 10.20448/journal.509.2020.72.104.109
22. McKimm J., Jollie C., Cantillon P. ABC of learning and teaching: Web based learning. *Br. Med. J.* 2003; 326(7394): 870–873.
23. Minasian-Batmanian L.C. Guidelines for developing an online learning strategy for your subject, *Med. Teach.* 2002; 24(6): 645–647.
24. Nadıran Tanyeli. The efficiency of online English language instruction on students reading skills. World Conference on Educational Sciences 2009. Procedia Social and Behavioral Sciences 1 (2009) 564—567 1877-0428 © 2009 Elsevier Ltd. doi:10.1016/j.sbspro.2009.01.102 Open access under CC BY-NC-ND license.
25. O’Doherty D., Dromey M., Loughed J., Hannigan A. Last J., McGrath D. Barriers and solutions to online learning in medical education — an integrative review. *BMC Med. Educ.* 2018; 18(1): 130.
26. Olivier Marty. Penser l’enseignement à distance. Valeurs historiques, économiques et esthétiques d’un nouvel élitisme. International Journal of E-learning and Distance Education, Athabasca University, 2016, vol. 32 (n° 1). fffalshs-01348565
27. Pennington, M. (1989). Teaching Languages with Computers: State of the Art. Series in Computer-Assisted Language Learning
28. Ruiz J.G., Mintzer M.J., Leipzig R.M. The impact of E-learning in medical education. *Acad. Med.* 2006; 81(3): 207–212.
29. Shovein J., Huston C., Fox S., Damazo B. Challenging traditional teaching and learning paradigms: online learning and emancipatory teaching. *Nurs. Educ. Perspect.* 2005; 26(6): 340–343.
30. Sieber J.E. Misconceptions and realities about teaching online. *Sci. Eng. Ethics*. 2005; 11(3): 329–340.

31. Zaichenko T. P. Fundamentals of distance learning: theoretical and practical basis: a training manual. - St. Petersburg.: Publishing House of the Russian State Pedagogical University named after A.I. Herzen, 2004 .-- 167 p.

Internet materiallari:

32. [BILAN compréhension orale - Site compagnon FLE Saisons \(didierfle-saison.com\)](http://didierfle-saison.com)
33. <https://www.bienenseigner.com/les-7-meilleurs-outils-pour-lenseignement-a-distance/>
34. [Le temps des vacances - Site compagnon FLE Saisons \(didierfle-saison.com\)](http://didierfle-saison.com)
35. [69 потрясающих онлайн-инструмента для учителей Славцентр. Центр славянских языков и культур \(dyjalog.by\)](http://dyjalog.by)

Вәдii әдәбиyyat :

36. Berger, G. (1962). L'homme moderne et son education. Press Universitaires de France.
37. Dewey, J. (1938). Experience and education. New York: Touchstone.
38. Moeglin, P. (2012). Les industries éducatives. Press Universitaires de France.
39. Reboul, O. (2010). Qu'est-ce qu'apprendre? Press Universitaires de France.
40. Wolff, F. (2000). L'être, l'homme, le disciple. Press Universitaires de France